

Op naar een internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden in Zeeland

Adviesrapport internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden in Zeeland

dr. Dienne Hondius, kwartiermaker internationaal Kenniscentrum
Slavernijverleden in Zeeland

In opdracht van Provincie Zeeland en gemeenten Vlissingen,
Middelburg en Veere

Amsterdam, december 2024

Woord vooraf

In het afgelopen jaar heb ik met enthousiasme gewerkt aan dit adviesrapport over het opzetten van een internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden in Zeeland. Als historicus, wetenschappelijk onderzoeker en docent over onder meer het slavernijverleden, heb ik mijn opdracht als kwartiermaker inhoudelijk, maatschappelijk en organisatorisch heel serieus genomen.

Mijn hartelijke dank gaat uit naar alle leden van de stuurgroep en de projectgroep Kenniscentrum Slavernijverleden van de Provincie Zeeland en de gemeenten Middelburg, Vlissingen en Veere, voor de samenwerking en het in mij gestelde vertrouwen. Doordat de partners in de projectgroep al langere tijd samenwerken op dit onderwerp was de aansluiting en samenwerking plezierig. In het bijzonder bedank ik de secretariële ondersteuning vanuit de Gemeente Middelburg die steeds snel en praktisch klaarstond. Ook alle deelnemers aan bijeenkomsten, aan de enquêtes, en alle gesprekspartners in binnen- en buitenland bedank ik heel hartelijk voor hun bijdrage aan mijn inzicht.

De aandacht voor ons gezamenlijk slavernijverleden en de publieke discussie hierover is in korte tijd sterk toegenomen. De langdurigheid van het slavernijverleden is een groot en hard gegeven. Dit was het uitgangspunt voor de excuses die de koning op 1 juli 2023 uitsprak. Hij vroeg vergiffenis. Niet alleen voor wat zijn voorouders hadden gedaan, maar ook wat ze *niet* hadden gedaan. Waarover ze stil waren gebleven. De kennis over het slavernijverleden bleef lange tijd beperkt. Er was na het einde aan de slavenhandel en slavernij een lange periode van publieke stilte, ook in het onderwijs. Tot voor zeer kort leerden kinderen in Nederland hierover op school vrijwel niets. Later stond alleen de ‘afschaffing’ ervan in de schoolboeken. Het ontbreekt nog aan kennis over slavernij en slavenhandel, en over de doorwerking daarvan in anti-zwart racisme, minachting, neerbuigendheid ten opzichte van zwarte mannen, vrouwen en kinderen – wereldwijd en tot op de dag van vandaag.

Dat begint nu te veranderen. De omgang met het slavernijverleden ontwikkelt zich van jaar tot jaar, en het is mijn hoop dat het internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden gelegenheid zal geven aan open, breed en vrij wetenschappelijk en praktisch onderzoek, en aan goed onderbouwde educatieve en informatieve activiteiten. Ik ben ervan overtuigd dat het internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden zowel landelijk als internationaal een inspirerende en leidende positie kan ontwikkelen. Ik adviseer alle betrokken organisaties in Zeeland nu een stap naar voren te maken door zich expliciet uit te spreken voor en actief in te zetten op het opbouwen van het Kenniscentrum Slavernijverleden in Zeeland. Een Zeeuws initiatief met internationale uitstraling en een groot maatschappelijk belang. Er moet en er kan een tandje bij!

Amsterdam, december 2024

kwartiermaker

Inhoudsopgave

Woord vooraf	1
Inhoudsopgave	2
Samenvatting	3
1. Inleiding	4
2. Waarom een internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden? Waarom in Zeeland?	7
3. Conclusie en advies: Kenniscentrum voor onderzoek, educatie en informatie	14
4. Businesscase	27

Bijlagen

- Bijlage 1 Partners in de projectgroep en hun activiteiten 2021-2024
- Bijlage 2 Contact en samenwerking met Nationaal Slavernijmuseum in Amsterdam
- Bijlage 3 Verslag van bijeenkomsten van het Kenniscentrum Slavernijverleden in 2024
- Bijlage 4 Draagvlakmeting
- Bijlage 5 Adhesiebetuiging Kathleen Ferrier
- Bijlage 6 Bibliografie

“We zullen ons als Provincie ook verder inspannen om een Kenniscentrum Slavernijverleden in Zeeland te realiseren. Een centrum waar de geschiedenis van de slavernij wordt bewaard en onderzocht, waar mensen elkaar kunnen ontmoeten en waar je terecht kunt als je meer wilt weten over slavernij en de doorwerking daarvan in het heden.”

- Han Polman, voormalig commissaris van de koning in Zeeland | Toespraak Ketj Koti, 1 juli 2023 -

Samenvatting

Waarom dit advies?

Aan de verkenning naar een internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden (KCS) is in Zeeland een actief proces van meer dan twintig jaar voorafgegaan met betrokken Zeeuwse organisaties. De Provincie Zeeland en de gemeenten Middelburg, Vlissingen en Veere hebben in 2022 besloten om een onderzoek in te laten stellen naar de haalbaarheid van een nationaal kenniscentrum, na de aanbeveling van een werkconferentie in 2021 en onderstreept door het Adviescollege Slavernijverleden in het rapport *Keten van het verleden, Rapport van Bevindingen*. Vanaf augustus 2023 is de kwartiermaker aan de slag gegaan met een verkenning die nu is afgerond. Dit eindrapport is opgesteld met het oog op besluitvorming over de oprichting, implementatie, opbouw en het operationeel maken van het Kenniscentrum Slavernijverleden.

Advies

De kwartiermaker komt tot de conclusie dat een Kenniscentrum Slavernijverleden dat zich richt op onderzoek, educatie en informatie realiseerbaar is en adviseert hiervoor een Stichting internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden in Zeeland op te richten. De implementatiefase kan in 2025 plaatsvinden, waardoor het Kenniscentrum operationeel kan zijn vanaf 2026.

Geadviseerd wordt om in 2024 voorbereidingen te treffen, onder meer door het verlenen van opdrachten aan enkele (tijdelijke) coördinatoren en/of adviseurs, te werken aan de financiering van het Kenniscentrum voor de komende jaren (beginnend met € 450.000 in 2024 en oplopend naar structureel € 750.000 per jaar), en de gesprekken met partners op landelijk en internationaal niveau door te zetten. Zowel bij de opbouwfase in de periode 2024-2025 als in deze nieuwe structuur vanaf 2026 adviseert de kwartiermaker om ruimte te maken voor en gelegenheid te geven aan zwart leiderschap en eigenaarschap, met als uitgangspunt: niet zonder, maar met de nazaten van tot slaaf gemaakten.

In het rapport onderbouwt de kwartiermaker dit advies met een groot aantal redenen om een internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden te realiseren, en wel in Zeeland. De onderbouwing omvat tevens de uitkomsten van drie draagvlakbijeenkomsten en een eerste draagvlakmeting (nulmeting), gehouden in 2024, en ontvangen adviezen van experts en betrokkenen.

1. Inleiding

Voor u ligt het resultaat van de kwartiermakersfase voor het internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden (KCS) in Zeeland. Een adviesrapport en plan voor een internationaal expertisecentrum. Een Zeeuws initiatief met een internationale uitstraling. Dit rapport is bedoeld om de opdrachtgevers inzicht te verschaffen in de context en de publieke belangstelling voor het slavernijverleden én de kansen en het draagvlak voor de realisatie van een kenniscentrum over het slavernijverleden.

In Zeeland is er al vele jaren aandacht voor het slavernijverleden als wezenlijk onderdeel van de geschiedenis van Zeeland. Steeds vaker wordt dit thema nadrukkelijk gekoppeld aan vrijheid en mensenrechten. In de loop der jaren is er – vaak nog voorzichtig en in een wisselend tempo – een groeiend bewustzijn en betrokkenheid ontstaan van diverse organisaties en een breder wordend publiek. In toenemende mate hebben overheden, (belangen-)organisaties, het onderwijs en burgers, individueel of gezamenlijk, een rol gespeeld in het agenderen van het thema slavernijverleden, het organiseren van bijeenkomsten en tentoonstellingen, het verzamelen en vergroten van kennis of het voeren van debat of protest. Vaak in nauwe samenwerking met elkaar.

Enkele voorbeelden:

- Een belangrijke initiator van de aandacht is het Zeeuws Archief in Middelburg. Het Zeeuws Archief biedt al sinds 2000 veel gelegenheid aan kennisverwerving over het slavernijverleden en de slavenhandel. Het Zeeuws Archief beheert het archief van de Middelburgse Commercie Compagnie (MCC), een wereldwijd uniek archief over slavenhandel.
- In 2005 werd op initiatief van de Stichting Monument Slavernij Middelburg in de Zeeuwse hoofdstad, als tweede stad in Nederland, het Zeeuws Slavernijmonument opgericht ter herdenking van de afschaffing van de slavernij. Sinds de oprichting in 2005 wordt bij dit monument jaarlijks op 30 juni en 1 juli – Ketikoti – de geschiedenis van de slavernij herdacht.
- Van 2010 tot 2020 vond aan University College Roosevelt (UCR), de liberal arts opleiding van de Universiteit Utrecht in Middelburg, een Decolonial Summer School plaats. Hier bogen studenten en activisten van over de hele wereld zich kritisch over onder andere het slavernijverleden. Dit thema komt ook terug in vakken en onderzoekprojecten aan dit college.
- In 2014 werd in brede samenwerking 200 jaar afschaffing van de slavenhandel herdacht. Deze nationale herdenking vond plaats in de Nieuwe Kerk in Middelburg, in aanwezigheid van de minister-president.
- Het Roosevelt Institute for American Studies (RIAS), het aan de Universiteit Leiden verbonden archief en wetenschappelijk onderzoeksinstituut in Middelburg, richt zich op historisch onderzoek naar de Amerikaanse geschiedenis en trans-Atlantische betrekkingen. In dat kader zijn onder meer projecten uitgevoerd over de institutionalisering en praktijk van *racial democracy* in de Verenigde Staten, zowel tijdens de periode van slavernij als erna.
- De samenwerking tussen organisaties beperkt zich niet enkel tot Zeeland. Vanaf 2002 bestaat er contact en samenwerking vanuit Zeeland met NiNsee, het Nationaal instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis in Amsterdam; vanaf 2019 met NiNZeeland, Ketikoti Zeeland en Stichting Kenniscentrum Impact Transatlantische Slavernij (KITAS), met als specifiek doel om kennis over het slavernijverleden te versterken.

Keten van het verleden

Op 1 juli 2021 heeft het Adviescollege Slavernijverleden het rapport *Keten van het verleden, Rapport van Bevindingen*, aangeboden aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK). Bij de totstandkoming van dit rapport was de directeur van het Zeeuws Archief direct betrokken. In het rapport markeert het Adviescollege met zijn dringende aanbevelingen dat de tijd van vrijblijvendheid en wegstijven nu echt voorbij is.

Dit rapport leidde ertoe dat enkele organisaties in Zeeland die betrokken zijn bij de aandacht voor het slavernijverleden, in een gezamenlijke reactie op de aanbevelingen het idee van de oprichting van een Kenniscentrum in Zeeland hebben geformuleerd. Daaronder waren de Provincie Zeeland en de Walcherse gemeenten Middelburg, Vlissingen en Veere. Ook vond in oktober 2021 een dialoogbijeenkomst plaats in De Oostkerk in Middelburg. Doel was om vooral met elkaar in gesprek te gaan over de mogelijke toekomstige kennissamenwerking op dit thema.

In 2022 hebben de bestuurders van de Provincie Zeeland en de Walcherse gemeenten, gesteund door een groot aantal Zeeuwse en nationale organisaties, de ambitie uitgesproken om in Zeeland een internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden te realiseren. Dit kenniscentrum zou zich moeten ontwikkelen tot hét expertisecentrum in Nederland op het gebied van het slavernijverleden en de doorwerking daarvan in het heden. Dit heeft in 2023 geleid tot het verlenen van een opdracht aan een kwartiermaker voor het uitvoeren van verkennend onderzoek en het schrijven van een adviesrapport voor de oprichting en realisatie van een internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden in Zeeland.

Adviesrapport internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden in Zeeland

In de kwartiermakersfase zijn van augustus 2023 tot juli 2024 gesprekken gevoerd met een groot aantal organisaties in en buiten Zeeland en hebben verschillende bijeenkomsten en activiteiten plaatsgevonden. Die stonden in het teken van het slavernijverleden en de doorwerking daarvan. Tijdens deze bijeenkomsten werden de plannen voor een Zeeuws kenniscentrum getoetst bij de deelnemers. Ook is voor de verkenning literatuuronderzoek gedaan en kon de kwartiermaker voor dit adviesrapport voortbouwen op enkele inspirerende rapporten van anderen die vanaf 2021 verschenen zijn (bijlage 6).

Vergroot het bewustzijn over de trans-Atlantische slavernij via onderzoek, onderwijs en kunstzinnige projecten onder meer door een nationaal onderzoeksprogramma te starten naar het slavernijverleden en de hedendaagse erfenissen en doorwerkingen daarvan, waaronder institutioneel racisme.

- Adviescollege Slavernijverleden | juli 2021 -

De stuurgroep Slavernijverleden heeft in januari 2024 besloten aanvullend onderzoek te laten doen naar het draagvlak voor het internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden. Deze draagvlakmeting is uitgevoerd door het HZ Kenniscentrum Zeeuwse Samenleving (HZ KCZS) in Vlissingen, onder leiding van dr. Olaf Timmermans. De meting vond plaats via een online panel in de periode 24 juni tot en met 5 juli 2024 (bijlage 4).

De totale onderzoeksperiode was relatief kort. In het kader van de verkenning heeft de kwartiermaker niet alle vooraf voorgenomen werkbezoeken in binnen- en buitenland kunnen afleggen om de mogelijkheden voor een internationaal netwerk van het Kenniscentrum te onderzoeken. Ook konden niet alle betrokken organisaties bij een nationaal netwerk erfgood en educatie worden bezocht. Toch heeft de kwartiermaker een ruime oriëntatie op (inter-)nationale relevante organisaties kunnen uitvoeren en zijn er vele individuele contacten en ontmoetingen met nationale betrokkenen geweest. Ook hebben er drie gerichte bijeenkomsten plaatsgevonden, deels georganiseerd door ketenpartners in samenwerking of afstemming met de projectgroep Slavernijverleden. Zo stond het slavernijverleden centraal op 27 maart 2024 in De Oostkerk en op 17 mei 2024 in het Zeeuws Archief – beide in Middelburg – en op 9 juni 2024 in het MuZEEum in

Vlissingen. Gedurende de onderzoeksperiode was de kwartiermaker verrast door de vele internationale contacten en betrokkenen bij activiteiten rondom het slavernijverleden in Zeeland.

Vlaggenceremonie op het Abdijplein in Middelburg.

V.r.n.l. Barryl Biekman, mensenrechtenactivist, dr. Eric Phillips, Universiteit van Guyana, hoofd Guyana Reparations Committee, en lid van de African Cultural and Development Association (ACDA), en Cody Little uit Baltimore, tijdens de voorouder-ceremonie voorafgaand aan de bezichtiging van archiefstukken uit het MCC-archief in het depot van het Zeeuws Archief, 12 september 2023.

2. Waarom een internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden? Waarom in Zeeland?

Waarom een internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden?

De argumenten voor dit centrum gaan over inhoud en kansen. Door de aanhoudende inzet vanuit de samenleving, wetenschap en betrokken organisaties, initiatieven en comités is het thema slavernijverleden en excuses actueler dan ooit. Uit diverse rapporten, adviezen en ontwikkelingen blijkt dat de behoefte aan kennis en een kenniscentrum in Nederland over het slavernijverleden in de loop van de tijd is gegroeid. Mede door het Herdenkingsjaar Slavernijverleden (2023-2024) is er meer aandacht voor een onderzoeksagenda rondom het slavernijverleden ontstaan. Ook de Rijksoverheid wil meer kennis en bewustwording over het gedeelde slavernijverleden en een beter begrip van de gevolgen van het slavernijverleden in onze tijd krijgen. Een Kenniscentrum Slavernijverleden, als centrum voor onderzoek, educatie en informatie, voor iedereen die zich wil verdiepen in dit verleden of in de persoonlijke familiegeschiedenis, kan in deze behoefte voorzien.

- Aan het einde van de negentiende eeuw heeft Nederland de slavernij gefaseerd verboden. De slaveneigenaren eisten en verkregen hierbij financiële compensatie, de slaafgemaakten ontvingen niets. Hierna waren de ongelijke machtsverhoudingen tussen zwarte en witte mensen niet ineens verdwenen. Tot op de dag van vandaag werken de gevolgen van het slavernijverleden door. Nog steeds krijgen mensen van kleur te maken met vooroordelen en racisme. Het voorkomen en bestrijden van discriminatie en racisme is een taak voor alle gemeenten. Het Kenniscentrum kan gemeenten hierin mede ondersteunen.
- In een recente beleidsbrief van het ministerie van OCW van 30 mei 2024, wordt ingegaan op de plannen voor het Nationaal Slavernijmuseum en een kenniscentrum. Deze beleidsbrief gaat over 'Een nieuwe plek voor presentatie en herinnering, voor ontmoeting en gesprek over het Nederlands slavernijverleden.' Aan deze brief ligt de op 29 mei 2024 ondertekende bestuursovereenkomst tussen het ministerie OCW en de Gemeente Amsterdam ten grondslag. Hierin wordt aangegeven: 'Het Nationaal Slavernijmuseum krijgt verder een kenniscentrum waar iedereen familie- en voorouderonderzoek moet kunnen doen. Naast een fysiek kenniscentrum wordt gewerkt aan een museaal kennisnetwerk en worden de opties voor digitale toegang tot het museum uitgewerkt.'

Deze brief onderstreept het belang van een kenniscentrum. Een kenniscentrum wordt in de brief gekoppeld aan een museale functie, waarbij de scope gericht is op familie- en voorouderonderzoek en uitsluitend aandacht geeft aan De West. De behoefte aan een nationaal kenniscentrum slavernijverleden gaat echter verder dan familie- en voorouderonderzoek. Er is ook behoefte aan afstemming bij de uitvoering van wetenschappelijk onderzoek, educatie en informatie over de slavernijgeschiedenis van Nederland en over de doorwerking ervan tot op vandaag de dag. Zoals in dit rapport duidelijk gemaakt wordt, zijn dit precies de elementen waar het in Zeeland beoogde internationale Kenniscentrum Slavernijgeschiedenis in kan voorzien. Het is aanvullend op en werkt samen met het in Amsterdam te realiseren kenniscentrum en andere kenniscentra in Nederland en daarbuiten.

- Dat dit ook zo wordt gezien vanuit de Gemeente Amsterdam, blijkt onder meer uit een oproep van de kwartiermakers uit Amsterdam aan Zeeland om vooral door te gaan met het realiseren van een Kenniscentrum in Zeeland. Dit mede omdat in het adviesrapport over het Slavernijmuseum dat in februari 2024 is uitgebracht, het concept van een kenniscentrum niet is uitgewerkt. Zeeland loopt vóór en is in vergelijking tot Amsterdam en de rest van Nederland al veel langer en in samenwerking bezig met het realiseren van een Kenniscentrum Slavernijverleden. De kwartiermakers en hun opdrachtgevers van de Gemeente Amsterdam schrijven over wat het KCS in Zeeland kan doen voor nationale en internationale bezoekers van het museum: "Meer bekendheid geven aan de archieven van De Zeeuwse Kamer en betere ontsluiting voor onderzoekers en publiek. Inzicht geven in de

samenhang van het wereldwijde systeem van de trans-Atlantische mensenhandel, kolonisatie en gewelddadige onderdrukking waar Zeeland onderdeel van was en gedurende een aantal jaren een voortrekkersrol in had. Inzicht geven in de daaruit voortkomende maatschappelijke verhoudingen.” En ook: “Werken aan de toegang en digitalisering van koloniale en slavenhandel-gerelateerde en plantage-archieven, en informatie over gebouwd erfgoed: dit wordt steeds belangrijker in voormalige gekoloniseerde gebieden.” Over de actieve taken voor het KCS bij het Nationaal Slavernijmuseum i.o. voegen ze hieraan toe: “Een rol bij het Nationaal Slavernijmuseum i.o. in de ontwikkeling van verhaallijnen, tentoonstellingen; het ontwikkelen van publieksonderzoek; deelname aan het opzetten van een netwerk voor onafhankelijke onderzoekers; en gezamenlijke onderzoeks- en publieksactiviteiten.”¹ (bijlage 3)

- De aanwezigheid van het wereldwijd unieke archief van de Middelburgse Commercie Compagnie (MCC) in het Zeeuws Archief in Middelburg is zowel voor het Kenniscentrum in Zeeland en Nederland als internationaal een belangrijk argument. De MCC was in de achttiende eeuw de grootste particuliere Nederlandse onderneming die zich toeleegde op de driehoekshandel in tot slaaf gemaakte Afrikanen. In mei 2011 is het archief opgenomen in het *Geheugen van de Wereld-register*. Dit is de werelderfgoedlijst *Memory of the World* van UNESCO, de VN-organisatie voor cultuur. In 2011 kreeg het de UNESCO-status van werelderfgoed. Dit archief van de MCC is volledig gedigitaliseerd en kan online worden geraadpleegd. Ook tijdens de kwartiermakersfase hebben verschillende (inter-)nationale partners een bezoek aan Zeeland en dit MCC-archief gebracht. Bij al deze contacten heeft het archief diepe indruk gemaakt en werd juist de combinatie van een kenniscentrum over het slavernijverleden in Zeeland en de aanwezige bronnen en expertise hoog gewaardeerd.

“Ik sprak hier in Nederland met nazaten. Langzaam begint de immensiteit van de slavernijgeschiedenis je te duizelen. Omdat je dan pas begrijpt hoe groot het onderwerp is, en hoeveel het betekent voor mensen.”

- Minister Robbert Dijkgraaf, interview door Coen van de Ven en Joost de Vries
in *De Groene Amsterdammer* | no. 25, 19 juni 2024 -

Het Adviescollege Slavernijverleden tekent in haar rapport *Keten van het verleden, Rapport van Bevindingen*, 1 juli 2021, nog de volgende aanbevelingen op:

- Een kenniscentrum kan een belangrijke invulling voor ‘na de komma’ zijn, wanneer erkenning en excuses zijn uitgesproken: belangrijk in het nog te lopen pad van herstel.
- Draag zorg voor voldoende en structurele financiering van herstelmaatregelen waardoor er duurzaam geïnvesteerd kan worden in het verminderen van de gevolgen van het slavernijverleden.
- Uit de gevoerde dialogen is naar voren gekomen dat de kennis over het Nederlandse slavernijverleden gering is. Dat geldt voor Nederland als geheel, maar ook voor de gemeenschappen van nazaten. Er zal dus veel meer kennis en collectief bewustzijn moeten worden verworven om een gezamenlijke, nationale geschiedenis te kunnen beleven.

¹ Kwartiermakers en opdrachtgevers Nationaal Slavernijmuseum i.o., 15 mei 2024, e-mail aan kwartiermaker internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden in Zeeland.

- Versterk de kennis over de betekenis van discriminatie in het dagelijks leven en tref wettelijke maatregelen ter bestrijding van racisme en vreemdelingen haat. (*Het eerste deel zou het KCS kunnen oppakken*)
- Het bewustzijn over de trans-Atlantische slavernij via onderzoek, onderwijs en kunstzinnige projecten moet vergroot worden via een nationaal onderzoeksprogramma, een museum en een onderzoekscentrum naar het slavernijverleden en de hedendaagse erfenissen en doorwerkingen daarvan, waaronder institutioneel racisme.
- In de opstelling en uitvoering van dit onderzoek moeten zowel nazaten als niet-nazaten van tot slaaf gemaakten participeren. Meer onderzoek vanuit een *grassroots*-perspectief zou de meerstemmigheid ten goede komen. Dit onderzoek moet niet alleen de geschiedenis van slavernij omvatten, maar ook historische en hedendaagse sociaal-economische, medisch-psychische, spiritueel-religieuze en cultureel-politieke aspecten daarvan.
- Bekijk op welke wijze bestaande instituten zoals NiNsee bij dit onderzoek integraal kunnen worden betrokken, zodat doublures worden voorkomen en duurzaamheid wordt gewaarborgd.
- Ga na op welke wijze reeds bestaande initiatieven en instituten die gericht zijn op het verdiepen van de substantieve burgerschap van Afro-Antilianen en Afro-Surinamers kunnen worden gecontinueerd, geïntensiveerd en versterkt.
- Zorg ervoor dat de onderwerpen slavernijverleden en de doorwerking ervan in het heden een vast onderdeel worden van het curriculum in alle onderwijsniveaus en voor al ook in de pedagogische opleidingen. (*Kans voor de pabo bij de HZ*)
- Maak het slavernijverleden zichtbaar (onder meer via kunstzinnige uitgingen en een museum) zodat dit een gedeelde geschiedenis kan worden.

Dr. Hannie Kool-Blokland geeft een presentatie over het archief van de MCC en de weblog over de reis van de Eenigheid tijdens de 28e sessie van de Raad voor de Mensenrechten bij de Verenigde Naties in Genève, 20 maart 2015.

Waarom zou aandacht voor het slavernijverleden en de doorwerking in het heden in onderzoek, onderwijs en cultuur juist in Zeeland een zwaartepunt moeten krijgen?

- Omdat Zeeland in de zeventiende en achttiende eeuw een belangrijke, grote en structurele rol speelde in de trans-Atlantische slavenhandel. De Nederlandse Republiek verhandelde in de zeventiende en achttiende eeuw honderdduizenden slaafgemaakten. Iets minder dan de helft daarvan kwam voor rekening van Zeeuwse handelaren. In de literatuur worden verschillende aantallen van slaafgemaakten genoemd. In zijn rapport *Het slavernijverleden van Zeeland*, uitgevoerd in opdracht van de Provincie Zeeland, spreekt H.J. den Heijer over circa 600.000 Afrikanen die als slaafgemaakten naar diverse Amerikaanse koloniën zijn verscheept, van wie bijna 300.000 op Zeeuwse schepen.²
- In de periode van de 'vrijhandel' in slaven domineerden Zeeuwse reders de Nederlandse slavenhandel. Ongeveer 70% van alle Nederlandse slavenschepen werden in Vlissingen en Middelburg uitgereed. Daarnaast investeerden Zeeuwen circa 6,7 miljoen gulden in plantageleningen, de West-Indische Compagnie (WIC), de Middelburgse Commerciale Compagnie (MCC) en in de Sociëteit van Essequibo. Middelburgse regenten waren de grootste beleggers in deze organisaties.³
- Middelburg en Vlissingen hadden verreweg het grootste aandeel in de Zeeuwse slavenhandel en andere slavernij-gerelateerde activiteiten. Echter, veel Zeeuwen waren vanaf het eind van de zestiende eeuw tot aan het begin van de negentiende eeuw direct of indirect betrokken bij slavernij-gerelateerde activiteiten. Soms als leverancier van goederen voor de slavenhandel, soms als investeerder, maar ook als scheepsbouwer van of bemanningslid, predikant of ziekentrooster op een Zeeuws slavenschip. Door deze geschiedenis waren Zeeuwen uit alle dorpen en steden verbonden met plaatsen op alle continenten. Sporen van dit wereldwijde verleden zijn ook nu nog in de provincie te vinden. Die sporen zijn echter nog niet in heel Zeeland wijd en zijd bekend. Ze kunnen via onderzoek, en educatieve en informatieve activiteiten zichtbaar en bekend worden gemaakt met medewerking van scholieren, docenten en geïnteresseerden.
- In Zeeland bevindt zich het wereldwijd unieke archief van de Middelburgse Commerciale Compagnie (MCC) in het Zeeuws Archief in Middelburg. Deze aanwezigheid is een bezoek aan het internationale Kenniscentrum Slavernijverleden waard. De MCC was in de achttiende eeuw de grootste particuliere Nederlandse onderneming die zich toelagde op de driehoekshandel in tot slaaf gemaakte Afrikanen. In mei 2011 is het archief opgenomen in het *Geheugen van de Wereld-register*. Dit is de werelderfgoedlijst *Memory of the World* van UNESCO, de VN-organisatie voor cultuur. In 2011 kreeg het de UNESCO-status van werelderfgoed. Dit archief van de MCC is volledig gedigitaliseerd en kan online worden geraadpleegd. Tijdens de kwartiermakersfase brachten internationale partners een bezoek aan Zeeland en dit MCC-archief. Bij al deze contacten maakte het archief diepe indruk. Juist de combinatie van een kenniscentrum over het slavernijverleden in Zeeland en de hier aanwezige bronnen, expertise en zichtbare sporen van dit verleden worden hoog gewaardeerd.
- Zeeland onderhoudt al vele jaren goede contacten met andere kennisinstellingen in Nederland zoals het Nationaal Archief, de Universiteit Leiden en de Universiteit Utrecht en andere universiteiten en onderzoekscentra. Vanuit deze praktijk kan Zeeland ook een uitstekende rol vervullen waar het gaat om de landelijke afstemming van onderzoek naar slavernij, toen en nu, en het ontsluiten van informatiebronnen voor onderzoek.

² H.J. den Heijer, *Het Slavernijverleden van Zeeland*, rapport in opdracht van de Provincie Zeeland, Middelburg, mei 2023, p. 3.

³ H.J. den Heijer, *Het Slavernijverleden van Zeeland*, rapport in opdracht van de Provincie Zeeland, Middelburg, mei 2023, p. 3.

- Vanwege de wijze waarop Zeeland verbonden is en investeert in de Four Freedoms/Vier Vrijheden van president Franklin Delano Roosevelt en mensenrechten. Vrijheid en mensenrechten zijn belangrijke waarden voor Zeeland. Om de twee jaar worden in Middelburg de Four Freedoms Awards uitgereikt aan mannen, vrouwen en organisaties die op inspirerende wijze invulling geven aan de Vier Vrijheden. Vier waarden die ons voorhouden en inspireren hoe we met elkaar moeten omgaan in het dagelijks leven, dat we gelijkwaardig zijn en dat we met respect en betrokkenheid met elkaar verbonden zijn.

Daarnaast is Middelburg uitgegroeid tot een groot voorvechter van mensenrechten. Dit heeft te maken met het de lessen die zijn getrokken uit het slavernijverleden. En met de behoefte om aandacht te geven aan de doorwerking ervan in het hier en nu, en de verdediging van de mensenrechten dichtbij en veraf. Tot de activiteiten die door de Provincie Zeeland en de Gemeente Middelburg worden ondersteund behoren behalve de uitreiking van de Four Freedoms Awards ook Shelter City, de Black Achievement Month, de jaarlijkse Ketikoti-viering en Dialoogtafels. Het realiseren van een Kenniscentrum Slavernijverleden sluit hier naadloos bij aan.

- Zowel het Roosevelt Institute for American Studies (RIAS), University College Roosevelt (UCR) en HZ University of Applied Sciences beschikken over de expertise en ervaring voor het uitvoeren en ondersteunen van historisch en praktisch onderzoek naar aspecten van het slavernijverleden. UCR beschikt over ervaring met het dekoloniseren van kennis en het ontwikkelen van onderwijsmateriaal en onderwijsprogramma's binnen UCR (Decolonial Summer School, mensenrechteneducatie). HZ University of Applied Sciences is bereid tot het actief betrekken van het slavernijverleden en de doorwerking ervan in veel verschillende praktische opleidingen en onderzoeksactiviteiten. Het RIAS is bij uitstek in staat om het kenniscentrum een wetenschappelijke link te geven en in samenwerking met het Zeeuws Archief en UCR een onderzoeksopzet of onderzoeksplan op te stellen. Het RIAS functioneert ook in internationale samenwerkingsverbanden met onderzoeksinstellingen die goede partnerschappen kunnen bieden voor het kenniscentrum.

Lijste

Van a Negresse slaven die overleden zijn op het schip

Het van Zeeland, dat Commandant Cap. Jan de Meest heeft door mij
is geopperd. Het was de van Amsterdam, die bleef en wat en de
van de int. Jaar 1733

1. Maart. 1. Vrouw & kind	2. Maart. 1. Man
2. Maart. 1. Man	3. Maart. 1. Man
4. Maart. 1. Man	4. Maart. 1. Man
5. Maart. 1. Man	5. Maart. 1. Man
6. Maart. 1. Man	6. Maart. 1. Man
7. Maart. 1. Man	7. Maart. 1. Man
8. Maart. 1. Man	8. Maart. 1. Man
9. Maart. 1. Man	9. Maart. 1. Man
10. Maart. 1. Man	10. Maart. 1. Man
11. Maart. 1. Man	11. Maart. 1. Man
12. Maart. 1. Man	12. Maart. 1. Man
13. Maart. 1. Man	13. Maart. 1. Man
14. Maart. 1. Man	14. Maart. 1. Man
15. Maart. 1. Man	15. Maart. 1. Man
16. Maart. 1. Man	16. Maart. 1. Man
17. Maart. 1. Man	17. Maart. 1. Man
18. Maart. 1. Man	18. Maart. 1. Man
19. Maart. 1. Man	19. Maart. 1. Man
20. Maart. 1. Man	20. Maart. 1. Man
21. Maart. 1. Man	21. Maart. 1. Man
22. Maart. 1. Man	22. Maart. 1. Man
23. Maart. 1. Man	23. Maart. 1. Man
24. Maart. 1. Man	24. Maart. 1. Man
25. Maart. 1. Man	25. Maart. 1. Man
26. Maart. 1. Man	26. Maart. 1. Man
27. Maart. 1. Man	27. Maart. 1. Man
28. Maart. 1. Man	28. Maart. 1. Man
29. Maart. 1. Man	29. Maart. 1. Man
30. Maart. 1. Man	30. Maart. 1. Man
31. Maart. 1. Man	31. Maart. 1. Man
32. Maart. 1. Man	32. Maart. 1. Man
33. Maart. 1. Man	33. Maart. 1. Man
34. Maart. 1. Man	34. Maart. 1. Man
35. Maart. 1. Man	35. Maart. 1. Man
36. Maart. 1. Man	36. Maart. 1. Man
37. Maart. 1. Man	37. Maart. 1. Man
38. Maart. 1. Man	38. Maart. 1. Man
39. Maart. 1. Man	39. Maart. 1. Man
40. Maart. 1. Man	40. Maart. 1. Man
41. Maart. 1. Man	41. Maart. 1. Man
42. Maart. 1. Man	42. Maart. 1. Man
43. Maart. 1. Man	43. Maart. 1. Man
44. Maart. 1. Man	44. Maart. 1. Man
45. Maart. 1. Man	45. Maart. 1. Man
46. Maart. 1. Man	46. Maart. 1. Man
47. Maart. 1. Man	47. Maart. 1. Man
48. Maart. 1. Man	48. Maart. 1. Man
49. Maart. 1. Man	49. Maart. 1. Man
50. Maart. 1. Man	50. Maart. 1. Man
51. Maart. 1. Man	51. Maart. 1. Man
52. Maart. 1. Man	52. Maart. 1. Man
53. Maart. 1. Man	53. Maart. 1. Man
54. Maart. 1. Man	54. Maart. 1. Man
55. Maart. 1. Man	55. Maart. 1. Man
56. Maart. 1. Man	56. Maart. 1. Man
57. Maart. 1. Man	57. Maart. 1. Man
58. Maart. 1. Man	58. Maart. 1. Man
59. Maart. 1. Man	59. Maart. 1. Man
60. Maart. 1. Man	60. Maart. 1. Man
61. Maart. 1. Man	61. Maart. 1. Man
62. Maart. 1. Man	62. Maart. 1. Man
63. Maart. 1. Man	63. Maart. 1. Man
64. Maart. 1. Man	64. Maart. 1. Man
65. Maart. 1. Man	65. Maart. 1. Man
66. Maart. 1. Man	66. Maart. 1. Man
67. Maart. 1. Man	67. Maart. 1. Man
68. Maart. 1. Man	68. Maart. 1. Man
69. Maart. 1. Man	69. Maart. 1. Man
70. Maart. 1. Man	70. Maart. 1. Man
71. Maart. 1. Man	71. Maart. 1. Man
72. Maart. 1. Man	72. Maart. 1. Man
73. Maart. 1. Man	73. Maart. 1. Man
74. Maart. 1. Man	74. Maart. 1. Man
75. Maart. 1. Man	75. Maart. 1. Man
76. Maart. 1. Man	76. Maart. 1. Man
77. Maart. 1. Man	77. Maart. 1. Man
78. Maart. 1. Man	78. Maart. 1. Man
79. Maart. 1. Man	79. Maart. 1. Man
80. Maart. 1. Man	80. Maart. 1. Man
81. Maart. 1. Man	81. Maart. 1. Man
82. Maart. 1. Man	82. Maart. 1. Man
83. Maart. 1. Man	83. Maart. 1. Man
84. Maart. 1. Man	84. Maart. 1. Man
85. Maart. 1. Man	85. Maart. 1. Man
86. Maart. 1. Man	86. Maart. 1. Man
87. Maart. 1. Man	87. Maart. 1. Man
88. Maart. 1. Man	88. Maart. 1. Man
89. Maart. 1. Man	89. Maart. 1. Man
90. Maart. 1. Man	90. Maart. 1. Man
91. Maart. 1. Man	91. Maart. 1. Man
92. Maart. 1. Man	92. Maart. 1. Man
93. Maart. 1. Man	93. Maart. 1. Man
94. Maart. 1. Man	94. Maart. 1. Man
95. Maart. 1. Man	95. Maart. 1. Man
96. Maart. 1. Man	96. Maart. 1. Man
97. Maart. 1. Man	97. Maart. 1. Man
98. Maart. 1. Man	98. Maart. 1. Man
99. Maart. 1. Man	99. Maart. 1. Man
100. Maart. 1. Man	100. Maart. 1. Man

Slaven 50 Doode

Namen & h
 1. Maart
 2. Maart
 3. Maart
 4. Maart
 5. Maart
 6. Maart
 7. Maart
 8. Maart
 9. Maart
 10. Maart
 11. Maart
 12. Maart
 13. Maart
 14. Maart
 15. Maart
 16. Maart
 17. Maart
 18. Maart
 19. Maart
 20. Maart
 21. Maart
 22. Maart
 23. Maart
 24. Maart
 25. Maart
 26. Maart
 27. Maart
 28. Maart
 29. Maart
 30. Maart
 31. Maart
 32. Maart
 33. Maart
 34. Maart
 35. Maart
 36. Maart
 37. Maart
 38. Maart
 39. Maart
 40. Maart
 41. Maart
 42. Maart
 43. Maart
 44. Maart
 45. Maart
 46. Maart
 47. Maart
 48. Maart
 49. Maart
 50. Maart
 51. Maart
 52. Maart
 53. Maart
 54. Maart
 55. Maart
 56. Maart
 57. Maart
 58. Maart
 59. Maart
 60. Maart
 61. Maart
 62. Maart
 63. Maart
 64. Maart
 65. Maart
 66. Maart
 67. Maart
 68. Maart
 69. Maart
 70. Maart
 71. Maart
 72. Maart
 73. Maart
 74. Maart
 75. Maart
 76. Maart
 77. Maart
 78. Maart
 79. Maart
 80. Maart
 81. Maart
 82. Maart
 83. Maart
 84. Maart
 85. Maart
 86. Maart
 87. Maart
 88. Maart
 89. Maart
 90. Maart
 91. Maart
 92. Maart
 93. Maart
 94. Maart
 95. Maart
 96. Maart
 97. Maart
 98. Maart
 99. Maart
 100. Maart

'Lijste van de doode negers Ao. 1733' uit het 'klad(negotie)boek'
 bijgehouden tijdens de reis naar Angola en Curaçao aan boord van het fregat Hof van Zeeland.
 Papier ingelegd voorin het 'Negotieboek'. Zeeuws Archief, Archief MCC, toegang 20, inv.nr 575.

- Vanwege de vele reeds bestaande initiatieven en activiteiten in Zeeland op het gebied van slavernijverleden en projecten om mensenrechten, dialoog, respect, gelijkheid en verdraagzaamheid te bevorderen. Tussen de organisatoren van deze events bestaat een intensieve en groeiende samenwerking. Onder deze partijen is het draagvlak voor een kenniscentrum groot. Nieuwe partijen geven aan zich hier graag bij aan te sluiten. Met het realiseren van een kenniscentrum kan de kracht van deze reeds langdurig en harmonieus samenwerkende groep van Zeeuwse organisaties concreet worden bestendig en versterkt.
- Op basis van de hierboven genoemde punten is het voor Zeeland dan ook volstrekt duidelijk dat – gelet op het aandeel in de regionale en landelijke geschiedenis – nu gewerkt moet worden aan erkenning en herstel. Het realiseren van een kenniscentrum in Zeeland is voor de regio een heel belangrijke invulling van het herstel na de in 2023 uitgesproken excuses door de Provincie Zeeland en de gemeenten Middelburg en Vlissingen voor het slavernijverleden.
- De Nederlandse regering heeft in het rapport *Elke regio telt* aangegeven dat bij nieuwe landelijke initiatieven – zoals ook een internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden gezien kan worden – expliciet naar een locatie buiten de Randstad gekeken moet worden. Dus zeker ook naar Zeeland.
- *Last but not least*: omdat de uitkomsten en adviezen van het eerdergenoemde Adviescollege Slavernijverleden, waarvan het vergroten van het bewustzijn over de trans-Atlantische slavernij en de hedendaagse erfenissen en doorwerkingen daarvan er (slechts) een is, van toepassing zijn op heel Nederland. Ze moeten dus ook in Zeeland opgepakt worden.

“Sinds eind juni weten we dat de locatie voor het Nationaal Slavernijmuseum bepaald is op het Java Eiland in Amsterdam. Dat pleit er wat mij betreft dus sterk voor om voor het Kenniscentrum over dit onderwerp niet dezelfde locatie of stad als het museum te kiezen, maar het elders te vestigen. Om zo te benadrukken dat het hier om een nationale kwestie gaat. Decentralisatie versterkt bovendien de boodschap die de regering wenst uit te dragen, namelijk dat de noodzakelijke bewustwording over het slavernijverleden de gehele natie betreft.”

- Kathleen Ferrier, voormalig politica,
thans voorzitter van de Nederlandse Unesco Commissie
uit haar adhesiebetuiging voor een kenniscentrum in Zeeland | juli 2024 -

Samenvattend:

De al jarenlange intensieve samenwerking tussen de ketenpartners, maar ook de brede aanpak en de aandacht voor het totale koloniale verleden en voor internationale mensenrechten vandaag de dag, zijn onderscheidend voor het Zeeuwse initiatief. Deze unieke elementen – gecombineerd met de mogelijkheid om een coördinerende rol te vervullen in het internationale onderzoek naar het slavernijverleden – maakt het mogelijk dat vanuit Zeeland een centrum kan worden gerealiseerd dat internationaal opereert en in dynamisch contact zal zijn met wat elders in ontwikkeling is.

Een veelzijdig internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden biedt bovendien voor een breed publiek van alle leeftijden en generaties actuele wetenschappelijk verantwoorde (basis)kennis en informatie. In het voorstel van de kwartiermaker vindt in het internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden verbinding tussen verschillende soorten kennisverwerving plaats. Daarbij ligt de focus op families en generaties: kinderen, jongeren, mannen, vrouwen, daar en hier, toen en nu,

voorouders en nakomelingen. Het Kenniscentrum wordt daardoor zowel geschikt voor groepen als voor individuele bezoekers; die even kunnen binnenlopen, kijken, vragen stellen en iets te weten kunnen komen.

Impressie van activiteiten in Middelburg (2014-2024).

“De afgelopen tijd heb ik zelf een aantal keer met groepen het Zeeuws Archief bezocht. De manier waarop ze daar nu al aandacht geven aan dit verleden en de kennis hebben samengebracht in de reis van het schip *De Eenigheid* is toegankelijk en indrukwekkend tegelijkertijd. Dit mag en moet een verdere uitwerking krijgen in het kenniscentrum.”

- Jo-Annes de Bat, Gedeputeerde Provincie Zeeland,
in Tijdschrift Zeeland, KZGW, jaargang 33, nr 2 | juni 2024 -

3. Conclusie en advies

Uit de vele door de kwartiermaker gevoerde gesprekken en reacties, zowel regionaal, landelijk als internationaal, blijkt dat er enthousiasme en draagvlak is voor een internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden in Zeeland. Meerdere organisaties hebben te kennen gegeven zich te willen aansluiten en een rol te willen spelen in de uitvoering.

Ook uit diverse rapporten, gegeven adviezen en aangegeven ontwikkelingen blijkt dat het idee en de behoefte aan een kenniscentrum in Nederland over het slavernijverleden in de loop van de tijd is gegroeid. Enkele voorbeelden: het in de inleiding reeds genoemde voorstel van het Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden, (rapport *Keten van het Verleden*, 2021), het in februari 2024 verschenen rapport *Vertel het hele verhaal* van de kwartiermakers van het Nationaal Slavernijmuseum (15 februari 2024), met de ondersteunende adviezen van de Raad voor Cultuur hierover. In april 2024 verscheen de ook voor het KCS zeer relevante en inspirerende kennisagenda *Het Nederlandse koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen: Kennisagenda 2025-2035*, en het adviesrapport *Route naar Herstel* van The Black Archives en IZI Solutions namens het Zwart Manifest.

Hoewel er nog geen commitment door de ministeries is uitgesproken, is de verwachting dat er ook vanuit de Rijksoverheid, mede op basis van dit rapport, een reële kans is dat er medewerking aan de realisatie van het internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden gegeven zal worden.

Op grond van het door de kwartiermaker uitgevoerde onderzoek kan geconcludeerd worden dat een internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden – staande op de drie pijlers van onderzoek (onderzoekscentrum), educatie (educatief bezoekerscentrum) en informatie (infocentrum) – kan voorzien in een landelijke behoefte aan *afstemming* van deze drie pijlers.

De praktijk laat zien dat vanuit diverse Nederlandse kennisinstellingen onderzoek naar het slavernijverleden en de doorwerking ervan plaatsvindt, alsmede naar slavernij op dit moment in de wereld. In de in april 2024 verschenen kennisagenda *Het Nederlandse koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen: Kennisagenda 2025-2035* is aangegeven dat effectief onderzoek vanuit de verschillende kennisinstellingen mogelijk is wanneer er ook voorzien wordt in een coördinerende en centraal georganiseerde toegang tot informatie. Een kenniscentrum in Zeeland kan in deze ondersteunende faciliteit voor de landelijke kennisinstellingen voorzien.

Het Kenniscentrum kan, gelet op de argumenten die in dit adviesrapport in hoofdstuk 2 genoemd worden, het beste in *Zeeland* gevestigd worden. Een kenniscentrum in Zeeland kan een zeer gevarieerde reeks doelgroepen aanboren en bedienen. Het centrum staat vanzelfsprekend in verbinding met Zeeuwse instellingen en organisaties die al vele jaren actief zijn op het gebied van het slavernijverleden. Ook kan het prima aansluiten bij en ondersteuning bieden aan de lokale activiteiten zoals die elders in het land plaatsvinden. Bijzonder is de combinatie van internationale activiteiten en contacten enerzijds, en Zeeuwse historische banden, archieven, collecties en zichtbaar erfgoed op locatie anderzijds.

De kern van het internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden is het bevorderen van betrouwbare, onderbouwde kennis, inclusief ten aanzien van onderzoek, educatie, advies, wetenschap, samenleving, en de doorwerking in het nu en de relevantie voor geheel Zeeland. De kwartiermaker denkt dat deze doelstellingen binnen tien jaar tot een structureel Kenniscentrum zullen leiden dat hierin zowel landelijk als internationaal een leidende positie kan ontwikkelen.

3.1 Advies

Beslispunten

1. *Realisatie internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden in Zeeland*

De kwartiermaker adviseert de stuurgroep om te besluiten om een internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden in Zeeland te realiseren. Dit advies is, naast het gebleken (inter)nationale draagvlak, mede gebaseerd op de sterke betrokkenheid en het draagvlak voor een kenniscentrum bij een reeds langdurig en harmonieus samenwerkende groeiende groep van Zeeuwse organisaties. Met dit centrum draagt Zeeland bij aan de erkenning en verwerking van de langdurige en gewelddadige geschiedenis van slavernij en slavenhandel en de doorwerking daarvan in de hedendaagse samenleving. Met het centrum kan tevens de kracht van deze samenwerking op gebied van slavernijverleden concreet worden bestendigd en versterkt.

In paragraaf 3.2 wordt een verdiepende toelichting gegeven op de geadviseerde reikwijdte van het Kenniscentrum Slavernijverleden.

2. *Start implementatie, oprichting Stichting Kenniscentrum Slavernijverleden*

Geadviseerd wordt om 2025 te benutten om het Kenniscentrum te implementeren ter voorbereiding van het vanaf 2026 operationeel laten zijn van het Kenniscentrum met programmering van wetenschappelijke, educatieve en culturele activiteiten en programma's. Daarvoor is snel een startteam en een eigen organisatie nodig. Zo spoedig mogelijk moet hiervoor vanuit de projectgroep en de stuurgroep een Stichting Kenniscentrum Slavernijverleden worden opgericht. De stichting gaat aan de slag met het samenstellen van het implementatieteam, het verstrekken van opdrachten aan derden en het initiëren van noodzakelijke activiteiten in de opbouwfase. Het advies is om vertegenwoordigers van de organisaties die nu al actief zijn in de projectgroep Kenniscentrum Slavernijverleden te laten participeren in de nieuwe Stichting Kenniscentrum Slavernijverleden. Zo wordt continuïteit, versterking en bestendiging van reeds ingezette activiteiten geborgd.

3. Beschikbaar stellen van middelen. Zie hiervoor hoofdstuk 4, Businesscase en begroting.

4. Beschikbaar stellen van formatie. Zie hiervoor hoofdstuk 4, Businesscase en begroting.

Aandachtspunten bij de implementatie

1. *Aandacht voor onderhouden bestaande contacten*

De kwartiermaker constateert dat op basis van de gevoerde gesprekken en ontvangen reacties draagvlak aanwezig is voor een internationaal Kenniscentrum slavernijverleden in Zeeland. In de opbouwfase moet uitgewerkt worden hoe het KCS kan samenwerken met al deze instellingen. Ook zullen de gesprekken met internationale kennisinstellingen voortgezet moeten worden om tot concrete samenwerkingsafspraken te komen. Het is dus van belang dat de contacten worden gecontinueerd die de afgelopen tijd met landelijke en internationale organisaties zijn opgebouwd. Zoals met het Nationaal Slavernijmuseum in Amsterdam, met het NiNsee, met de Ketikoti 30 juni / 1 juli comités, de ministeries en met het nieuw op te richten Nationaal Comité Herdenking 30 juni / 1 juli. Ook de samenwerking van het internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden met de niet-Europese delen van het Koninkrijk en andere internationale partners is van belang om een goede basis onder de onderzoeksactiviteiten te krijgen en te houden. Dichter bij huis dient ook aandacht te zijn voor de relatie met alle Zeeuwse gemeenten, om een zo breed mogelijke regionale betrokkenheid te realiseren bij de aandacht voor het slavernijverleden en de doorwerking ervan. De kwartiermaker raadt aan spoedig opdrachten te verlenen voor het onderhouden en verder opbouwen van deze contacten.

2. Brede benadering slavernijverleden vanuit onderzoek, educatie en informatie

De kwartiermaker adviseert de stuurgroep bij de invulling vanuit de drie pijlers onderzoek, educatie en informatie uit te gaan van een brede benadering van het slavernijverleden. Dat wil zeggen met oog voor zowel directe als indirecte banden met slavernij en slavenhandel, en voor zowel lokale, als nationale en internationale aspecten. Er wordt geadviseerd om het gehele voor Nederland relevante koloniale slavernijverleden in de activiteiten vanuit het KCS te betrekken. Behalve De West en De Oost zijn ook Noord-, Midden- en Zuid-Amerika relevant, evenals Zuid-Afrika. De aandacht voor het slavernijverleden in de andere voormalige koloniën vraagt om nog veel onderzoek en ontsluiting van archieven, zowel nationaal als internationaal. Het Kenniscentrum in Zeeland is hierin geïnspireerd door de in april 2024 verschenen *Kennisagenda Slavernijverleden*, en kan hier zowel nationaal als internationaal een bijdrage aan leveren. Ook al is voor het slavernijverleden in deze voormalige koloniën nog geen geld beschikbaar gesteld door de verschillende ministeries, toch wordt geadviseerd al bij de implementatiefase van het kenniscentrum hier aandacht aan te besteden en hierover in gesprek te gaan met de Rijksoverheid. Bij de brede benadering gaat het niet enkel om geografische aspecten. Het gaat ook om bijvoorbeeld gewelddadige kanten van slavenhandel, menselijk leed en allerlei vormen van verzet hiertegen, en om meer zakelijke aspecten als co-financiering, investering in de bouw, uitreding en bevoorrading van schepen die zijn gebruikt voor vervoer van slaafgemaakten, of om de productie en distributie van voedsel, onderdelen en ruilgoederen. Materiële en immateriële zaken en sporen, allerlei aspecten kunnen onderdeel worden van de programmering van het Kenniscentrum. Bij dit gevoelige onderwerp zijn omstreden aspecten onvermijdelijk.

Tracie Hall, laureaat Four Freedom Awards (2023), bezichtigt archiefstukken uit het archief van de MCC in het Zeeuws Archief, 14 juni 2024. Hall is wetenschapper, bibliothecaris en voormalig directeur van de American Library Association (ALA), de eerste zwarte vrouw in de bijna 150-jarige geschiedenis van het instituut.

3. Fysieke ruimtes

Het kenniscentrum heeft fysieke ruimte(s) nodig. Aan deze ruimte(s) zijn voorwaarden verbonden. Zo moeten locaties niet alleen geschikt zijn voor (wetenschappelijk) onderzoek, maar ook laagdrempelig zijn voor alle andere geïnteresseerden in het slavernijverleden. Gelet op de aanwezigheid van het MCC-archief en het RIAS in het gebouw van het *Zeeuws Archief*, ligt het voor de hand om hier ook het internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden van start te laten gaan en op korte termijn onder te brengen. Het Zeeuws Archief biedt een goede locatie voor onderzoek en voor een fellowship-programma, voor het dataportal waar algemene informatie kan worden opgevraagd, en waar de start van de organisatie van het Kenniscentrum plaats kan vinden. Geadviseerd wordt dan ook een huurovereenkomst met het Zeeuws Archief op te stellen.

De kwartiermaker raadt vanaf de startfase de *ZB Bibliotheek van Zeeland* aan als tweede locatie voor activiteiten van het Kenniscentrum Slavernijverleden, op het gebied van educatie en informatievoorziening. Naast het Zeeuws Archief en de ZB Bibliotheek van Zeeland kan in de visie van de kwartiermaker aanvullend ook gebruik worden gemaakt van ruimten en faciliteiten bij de overige partnerorganisaties (zie bijlage 1). Vanuit de locaties Zeeuws Archief en ZB Bibliotheek van Zeeland en met de partnerorganisaties die nu actief zijn in de projectgroep en stuurgroep, kan het Kenniscentrum verder groeien. Samen brengen zij het slavernijverleden zo dicht mogelijk bij de Zeeuwse samenleving, het Zeeuwse onderwijs en bezoekers van Zeeland onder de aandacht. Zo is onder meer de optie besproken tussen initiatiefnemer Ferdinand Ralf (KITAS), de kwartiermaker en de directeur van het Zeeuws Archief en de ZB om een deelbibliotheek 'Zwarte Bibliotheek', of 'Black Archives in Zeeland' te starten. Beide directeurs stonden positief tegenover dit voorstel. Er zal gezamenlijk gekeken moeten worden welke plek de meeste impact heeft en hiervoor het meest geschikt is.

4. Fellowship-programma

Een van de belangrijkste aanbevelingen is het opzetten van een *fellowship-programma* vanuit het Kenniscentrum. Een fellowship is een kort verblijf in Zeeland bij het Kenniscentrum waarbij – afhankelijk van het beschikbare budget – reis- en verblijfkosten en werkruimte worden vergoed. Het Kenniscentrum nodigt de rest van Nederland en internationale partners uit om naar Zeeland te komen en hier onderzoek te doen, projecten te ontwikkelen en inspiratie op te doen. Als tegenprestatie houdt degene die de fellowship heeft verkregen één of meerdere presentaties over het onderzoek waaraan is gewerkt voor een wat breder publiek, zowel in Zeeland als elders in Nederland. Bijzonder bij het hier voorgestelde fellowship-programma is dat het niet alleen voor wetenschappelijk onderzoekers is, maar ook voor personen of groepen actief in educatie, erfgoed, regionale en lokale betrokkenen bij Ketí Koti-comités, etcetera. Ook met een beperkt startbudget zal het Kenniscentrum Slavernijverleden op korte termijn kunnen beginnen met het opzetten en uitnodigen van de eerste fellows naar Zeeland; dat zal zich verder kunnen ontwikkelen.

Het KCS kan met inzet van een klein kernteam, met inzet van een fellowship-programma en inzet van de Zeeuwse kennispartners een grote slagkracht ontwikkelen als het gaat om (inter)nationaal onderzoek en het in Zeeland organiseren van educatieve programma's, tentoonstellingen en dergelijke. De nationale banden en de internationale uitstraling zullen tot uitdrukking komen in de werving van onderzoekers en makers, die publieke presentaties van hun bevindingen zullen geven tijdens en na elk fellowship. Bijvoorbeeld in het Nationaal Slavernijmuseum, in andere provincies en geïnteresseerde steden. De kwartiermaker adviseert een eerste serie activiteiten op de drie terreinen van het Kenniscentrum: onderzoek, educatie en informatie (zie de lijst bij hoofdstuk 4, Businesscase). Dit aanbod van activiteiten wordt opgebouwd via het al bestaande netwerk van

comités en organisaties die zich bezighouden met de herdenking van het slavernijverleden in ruim twintig steden in Nederland, en via netwerken van academici, archieven, theaters en musea.

In 2025 kunnen de eerste fellowships worden toegekend aan individuen en groepen (zie begroting). Het fellowship-programma heeft een eigen werving- en beoordelingscommissie. Afhankelijk van de beschikbare financiering kan een korter of langer verblijf worden aangeboden. Het fellowship-programma kan per jaar in omvang en focus verschillen. Voor fellows is een verblijf in Zeeland des te interessanter wanneer er sprake is van contacten met andere fellows in dezelfde periode; dat pleit voor het organiseren van bijvoorbeeld twee of drie periodes per kalenderjaar. Dat kan tot nieuwe samenwerkingen en initiatieven leiden en de presentaties kunnen bijzondere bijeenkomsten worden, zowel in Zeeland als elders. Voor fellows in Zeeland is van belang dat zij hier een netwerk vinden waarmee ze contact kunnen hebben tijdens hun verblijf. De toelatingscommissies kunnen hier een beleid in ontwikkelen.

5. Fasering en opties

De kwartiermaker adviseert een eerste serie activiteiten op de drie terreinen van het Kenniscentrum, onderzoek, educatie en informatie. Deze zijn ingevoegd in de begroting bij hoofdstuk 4, Businesscase. Waar het gaat om de planning van activiteiten en de daarmee samenhangende personele bezetting kunnen een aantal keuzes gemaakt worden, afhankelijk van de scope en het tempo van uitvoering:

- Beperken tot de eerste pijler (onderzoek) of uitvoering geven aan enkele activiteiten in de in dit rapport aangegeven drie pijlers, dus ook educatie en informatievoorziening. De kwartiermaker adviseert het laatste.
- Beginnen met de eerste pijler en later invulling geven aan educatie en informatievoorziening.
- De focus leggen op De West of aandacht te geven aan alle voormalige Nederlandse koloniën. De kwartiermaker adviseert het laatste.
- Te beginnen met de aandacht voor De West en op een later moment ook de andere Nederlandse koloniën erbij te betrekken. De kwartiermaker stelt voor om te beginnen met De West en Nederlands-Indië en op een later moment ook aandacht te geven aan bijvoorbeeld Brazilië en Zuid-Afrika.
- Beperken van de samenwerking met kennisinstellingen tot de instituten in Nederland of relaties aangaan met internationale onderzoeksinstituten. Mede gelet op de aanwezige verbinding vanuit Zeeland met wetenschappelijke instellingen in Noord-Amerika en het belang van goed onderzoek, is het volgens de kwartiermaker noodzakelijk dat vanaf het begin gewerkt wordt aan het leggen en onderhouden van contacten met Nederlandse en buitenlandse kennisinstellingen.
- Aandacht geven aan het slavernijverleden en de doorwerking ervan of ook onderzoek te doen en te faciliteren naar slavernij wereldwijd op dit moment. De kwartiermaker stelt voor de focus eerst te leggen op het slavernijverleden en de doorwerking ervan en op een later moment ook de actuele slavernij in de scope van het kenniscentrum op te nemen. De doorwerking van het slavernijverleden kan in activiteiten uiteraard een plek krijgen.

3.2 De reikwijdte van het Kenniscentrum Slavernijverleden in Zeeland

Zoals eerder genoemd kan op basis van het door de kwartiermaker uitgevoerde onderzoek geconcludeerd worden dat een internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden – staande op de drie pijlers van *onderzoek* (onderzoekscentrum), *educatie voor onderwijs en opleidingen* (educatief centrum) en *informatie* (infocentrum) – voorzien in een landelijke behoefte aan *afstemming* van deze drie pijlers. Wat is het bereik van deze drie pijlers en wat zijn de opties en adviezen voor de toekomstige invulling?

A. KCS als onderzoekscentrum

Ten aanzien van de pijler (wetenschappelijk) onderzoek en de (inter)nationale verbinding met andere onderzoeksinstituten, beschrijft de kwartiermaker de volgende mogelijkheden en adviezen.

Het RIAS, UCR en HZ University of Applied Sciences kunnen bijdragen aan het Kenniscentrum door onderdelen van cursusprogramma's te verzorgen en ruimte voor verblijf van studenten, gastonderzoekers en docenten te bieden. Het Kenniscentrum kan via onderzoeksprojecten de samenwerking met RIAS, HZ en UCR, maar uiteraard ook met andere kennisinstituten in Nederland. Zo is inmiddels contact gelegd met de Anton de Kom-leerstoel bij de Vrije Universiteit en met de onderzoekers bij deze universiteit die zich richten op slavernij in voormalig Nederlands-Indië. Het New Netherland Institute in Albany, New York kan hier ook bij betrokken worden, evenals de Amerikaanse Ambassade in Den Haag en het Amerikaanse Consulaat in Amsterdam (er is al kennisgemaakt), en [American Library Association](#) en haar voormalig voorzitter dr. Tracie Hall. Er is ook samenwerking met de Protestantse Theologische Universiteit, de Vrije Universiteit en de University of Curaçao op het gebied van kerk en slavernijverleden. Ook is er contact gelegd met internationale onderzoeksgroepen bij Yale University, Brown University en College of William & Mary in de Verenigde Staten, die nu al enthousiast hebben gereageerd op het idee van een fellowship-programma met Middelburg en andere vormen van samenwerking. Zowel bij de Europese buurlanden België, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk, en ook met Frankrijk, Portugal en Spanje zijn relevante academische contacten. Tot slot: bestaande relaties met Tobago, Ghana en Duitsland (Heidelberg universiteit) alsmede met Unesco kunnen eveneens ingezet worden voor de realisatie van het KCS. De Unesco heeft de aandacht voor het slavernijverleden als een van de Europese speerpunten in haar programma benoemd.

Gezamenlijke programmering

Het KCS kan van start gaan met een gezamenlijke programmering met het netwerk van de partners in de projectgroep en de kwartiermaker, waaronder een groot aantal universiteiten in Nederland, onderzoeksinstituten, het netwerk Comités 30 juni / 1 juli en internationale instituten, evenals met archieven in binnen- en buitenland. Er kan spoedig begonnen worden en elk jaar iets worden gedaan, toegevoegd, aangevuld en opgebouwd.

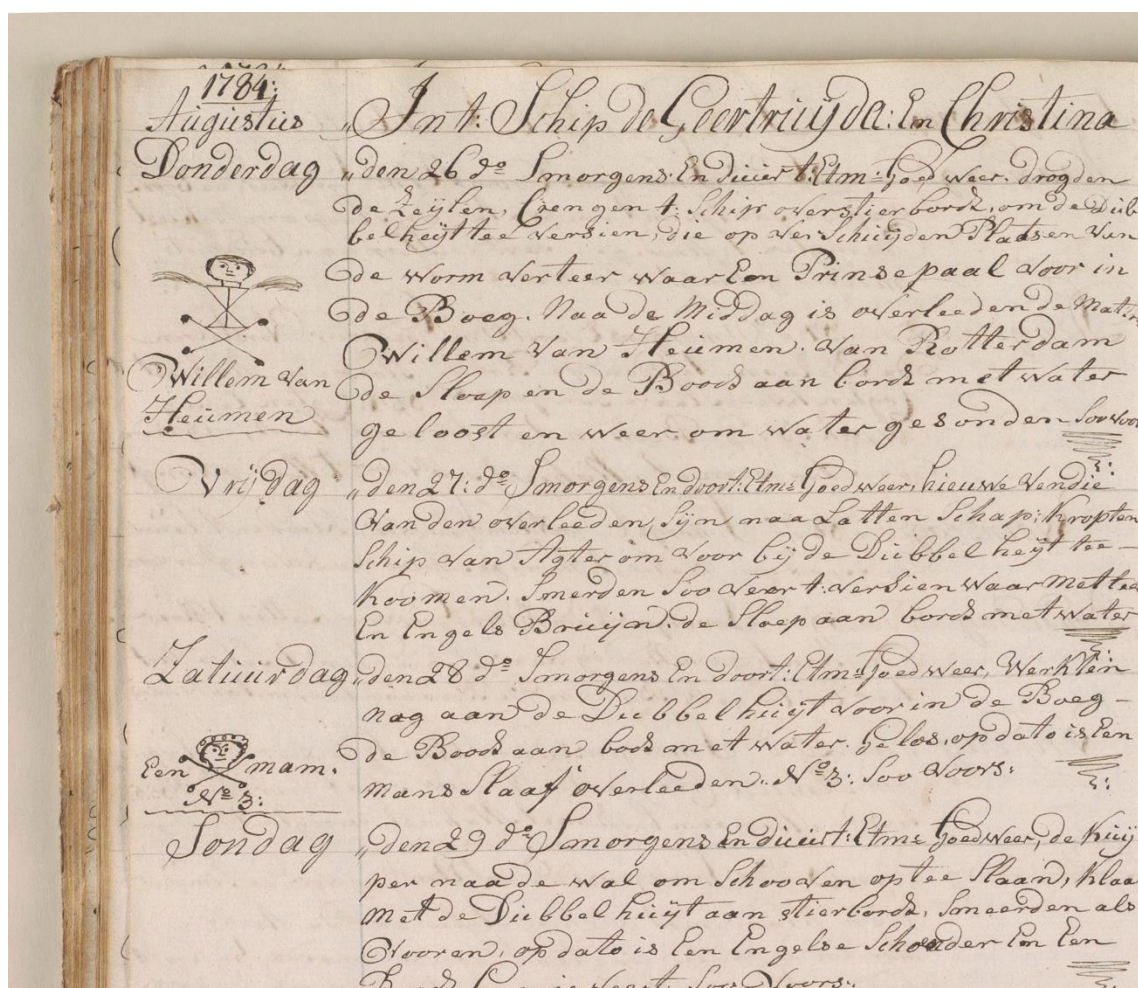
Online onderzoeksportal

Een belangrijk onderdeel van het Kenniscentrum zal een online onderzoeksportal zijn, vanuit het Zeeuws Archief. Dit geeft toegang tot onderzoeksgidsen en collecties in binnen- en buitenland. Voor wetenschappelijk onderzoek is een archief-portal een cruciale dienst. Maar ook voor de educatieve en culturele sector zal het online portal in het bezoekerscentrum eigen functies vervullen. Hier vindt de bezoeker inspirerend materiaal, opnames, clips, bewaarde livestreams, audio- en videocollecties, etcetera. Medewerkers (gedacht wordt aan betaalde medewerkers, gidsen, en *peer guides*: leerlingen en studenten die hiervoor een training hebben gevolgd) helpen bezoekers op weg met hun onderzoeksvragen over hun banden met het koloniale en slavernijverleden. Behalve het Zeeuws Archief hebben ook de ZB Bibliotheek van Zeeland en de organisatie Erfgoed Zeeland een digitaal platform opgestart dat voor het Kenniscentrum van belang is. Het betreft het in Zeeland in 2021 gestarte digitale 'Erfgoedplatform Zeeland'. Vanuit de ZB Bibliotheek van Zeeland is gesuggereerd hier een portal te maken met content alleen gericht op het slavernijverleden. Dit zou het Kenniscentrum Slavernijverleden kunnen oppakken. De ambitie van het Erfgoedplatform Zeeland is dat alle betrokken partijen bij het KCS aansluiten op dit erfgoedplatform. De kwartiermaker adviseert deze mogelijkheden tijdens de opbouwfase nader te laten onderzoeken en indien mogelijk in gang te zetten.

Conferenties en workshops

Belangrijk onderdeel van het wetenschappelijk onderzoek en de (inter)nationale verbinding met andere onderzoeksinstituten betreft het organiseren van conferenties en workshops. In 2025 zou

gestart kunnen worden met twee conferenties om die vervolgens uit te breiden naar vier per jaar en enkele workshops.

Pagina uit het journaal van de reis van het schip Geertruyda en Christina naar Guinee en Suriname (1783-1785). Donderdag 26 augustus 1784 overleed matroos Willem van Heumen uit Rotterdam. In de kantlijn is zijn overlijden in een tekeningetje te zien. Onder zijn hoofd is een lege zandloper met twee vleugeltjes getekend (de tijd vervliegt), onder twee beenderen en zijn naam. Twee dagen later stierf een slaafgemaakte. Ook zijn overlijden is aangegeven in de kantlijn. Het getekende hoofdje heeft nu kroeshaar, de zandloper en vleugeltjes en zijn naam ontbreken; zaterdag 28 augustus 1784 overleed een 'manslaaf', nummer 3. Zeeuws Archief, Archief MCC, toegang 20, inv.nr 429.

B. KCS als educatief centrum voor onderwijs en opleidingen

Generationale verbinding

Een veelzijdig Kenniscentrum Slavernijverleden biedt ook basiskennis en informatie voor een breed publiek van alle leeftijden en generaties. In het voorstel van de kwartiermaker vindt in het Kenniscentrum Slavernijverleden verbinding plaats tussen verschillende soorten kennisverwerving. Daarbij ligt de focus op families en generaties: kinderen, jongeren, mannen, vrouwen daar en hier, toen en nu, voorouders en nakomelingen. In het Kenniscentrum komt ruimte voor en door kinderen en jongeren. Het wordt zowel geschikt voor groepen als voor individuele bezoekers; die kunnen even kijken, binnenlopen, iets te weten komen en durven vragen te stellen.

De invalshoek van families, generaties en een kenniscentrum met een onderdeel voor jongeren en kinderen is nieuw. Dit bestaat nog niet als het gaat om het slavernijverleden: noch in Nederland, noch internationaal. In enkele musea is er wel ervaring mee. Inspiratie komt onder meer van een van de eerste NiNsee-projecten: dr. Aspha Bijnaar, *Kind aan de ketting* (wetenschappelijke bundel, tentoonstelling, educatief project). Het project 'In Mijn Buurt' is al actief in Zeeland, is inspirerend en heeft aangegeven met het Kenniscentrum Slavernijverleden te willen samenwerken. Het KCS kan zich informeren bij organisaties die een vergelijkbare uitdaging aangingen: zoals Verzetsmuseum Amsterdam (kindermuseum), Anne Frank Huis (materiaal voor jonge kinderen), Joods Museum, Nationaal Holocaust Museum (kindermuseum), Tropenmuseum Junior, National Museum of African American Museum of History and Culture, en slavernijmusea in Liverpool, Bristol, Nantes, Londen en Hull.

Aanbod van basiskennis en informatie

De voorgestelde invulling van het KCS dat tevens een educatief centrum is, roept een vraag op. Hoe kan het kenniscentrum ook voldoen aan de behoefte aan basiskennis en informatie? Waar kan er ruimte gemaakt worden voor een bezoekerscentrum waar niet-onderzoekers kennis verzamelen, hun familiegeschiedenis delen en vragen stellen over het slavernijverleden? Hier is men welkom met vragen als: Wat heeft het slavernijverleden met mij/ons te maken? Wat heb ik met het slavernijverleden te maken? Waar sprake is van onbekendheid, scepsis of weerstand bij een deel van de bevolking, nodigt het Kenniscentrum de bezoeker uit om zelf kennis te verwerven, en overtuigt het door nieuwe, wetenschappelijk gefundeerde, lokale kennis in heldere taal toegankelijk te maken.

“In de sectorale dialoog Onderwijs was iedereen zich bewust van de bijzondere rol die het onderwijs moet hebben met betrekking tot het slavernijverleden.”

- Citaat uit het rapport Ketenen van het Verleden -

Zoals beschreven, sluit dit direct aan op het door de kwartiermakers van het Nationaal Slavernijmuseum beoogde Kenniscentrum in Amsterdam, maar vanuit Zeeland kan hiermee al veel eerder worden begonnen. Er is aandacht voor verbanden met lokale en familiegeschiedenissen, met materiële en lokale sporen. Er is dichtbij gelegenheid voor diepergaand onderzoek, door het kenniscentrum te verbinden met bezoekersvriendelijke medewerkers van archieven en bibliotheken (zoals Zeeuws Archief, ZB Bibliotheek van Zeeland, Black Archives, KITAS, Zeeuwse particuliere collecties, collecties KNIL, onderzoek naar Molukse en Indische familiegeschiedenissen in Zeeland en Nederland en internationaal, *oral history*-collecties), en door een te maken laagdrempelige toegang tot het voorgestelde online kennisportal. Hier kunnen beginnende belangstellenden de eerste stappen zetten in kennisverwerving, daarin bijgestaan door meer gevorderde onderzoekers en kenners van slavernijgeschiedenis, zwarte geschiedenis, emancipatie, enzovoort. De ruimte moet geschikt gemaakt zijn voor kennisoverdracht in allerlei vormen: via storytelling, muziek, theater, *spoken word*, kunst, wandelingen, tours, tentoonstellingen, vitrines, educatieve workshops – voor

meerdere generaties en leeftijden. Bij deze ruimte wordt nu gedacht aan locaties in Middelburg in en dichtbij het Zeeuws Archief. In de ZB Bibliotheek van Zeeland zou een ruimte op de eerste verdieping, bij een deelbibliotheek, hiervoor geschikt te maken zijn.

In de gesprekken met HZ University of Applied Sciences zijn veel aanknopingspunten genoemd voor bestaande cursussen, opleidingen en programma's van de HZ en het KCS. Er is brede consensus over het belang van educatie voor basiskennis en inzicht in het slavernijverleden. Een van de eerste activiteiten zou het opzetten van een basiscursus 'kennis over het slavernijverleden' kunnen zijn. Zo'n basiscursus is te verbinden met een basistoonstelling, en beide kunnen door nieuw onderzoek regelmatig worden aangevuld met nieuwe kennis.

Leerlingen van CBS De Wissel krijgen uitleg over het slavernijverleden bij de expositie De Overtocht (2021).

Educatief team van het KCS

Het KCS kan in 2025 starten met een educatief team. Dat kan de mogelijkheden in kaart brengen voor cursussen, workshops, onderdelen van vakopleidingen, gastcolleges en educatieve bijeenkomsten aan docenten van basisscholen tot en met universitair onderwijs en publiekseducatie, en starten met programmering. Dit team kan beginnen via kleine detacheringen vanuit de educatieve instellingen die zijn vertegenwoordigd in de projectgroep Kenniscentrum Slavernijverleden. In de implementatiefase 2024-2026 kan dit team onderzoeken en rapporteren waar gezamenlijke programmering mogelijk is, en ook al activiteiten zelf programmeren. Een onderdeel van de educatieve activiteiten kan een aanbod zijn voor schoolreizen en andere educatieve reizen naar Zeeland. Het KCS kan aansluiten op bestaande activiteiten op het gebied van educatie in Zeeland (zoals bijvoorbeeld Cultuurpunt Walcheren, voorheen Kunsteducatie Walcheren) en elders in Nederland.

In het fellowship-programma kan aandacht aan educatie gegeven worden, individueel en voor educatieve teams. Bij het cursusaanbod kan ook het Zeeuws Archief een rol spelen. Zeker bij reguliere onderzoeksvaardigheden zoals de wetenschap die oud schrift bestudeert en ontcijfert,

archiefvaardigheden, en onderzoek en onderwijs in computer- en/of datagestuurde methoden. Specifieke vaardigheden zoals fundraising, projectmanagement en het opzetten van een subsidieaanvraag kunnen relevant zijn. Voorgesteld wordt vanaf 2025 een tweemaandelijks programma vanuit KCS te organiseren. Een langduriger project zou een Gids Slavernijverleden Zeeland kunnen zijn, gedurende twee jaar, als opleidingstraject met actieve deelname van studenten en leerlingen van diverse scholen en opleidingen.

Bij educatie gaat het ook om de taak van het KCS van het geven, aanbieden en uitdragen van programma's, en het faciliteren van onderwijsprogramma's. In verband met de grote relevantie citeert de kwartiermaker hier rechtstreeks uit het rapport *Keten en van het Verleden, Rapport van Bevindingen* van het Adviescollege Slavernijverleden, over onderwijs en slavernijverleden.

Ook uit gesprekken met jongeren bleek de cruciale en tegelijkertijd complexe rol van het onderwijs met betrekking tot het thema slavernij. De educatieve voorstellen voor het KCS sluiten rechtstreeks op deze rapportage uit 2021 aan. Met name via HZ en UCR kan het tot een goed educatief aanbod komen in de loop van de komende jaren, en er kan direct mee worden begonnen.

“Als je in iemands schoenen kunt gaan staan en kunt begrijpen wat hij/zij of zijn/haar voorouders hebben meegekregen, kun je al beter een discussie voeren. Als je meer kanten van het verhaal weet, kun je beter een goede oplossing vinden.”

- prof. dr. Alex van Stipriaan / rapport Keten en van het Verleden –

Aandacht voor het slavernijverleden in het voortgezet onderwijs in Zeeland.

C. KCS als informatiecentrum: tentoonstellingen en activiteiten

De kwartiermaker pleit voor een informatiecentrum over het slavernijverleden als derde onderdeel van het KCS. Hiermee wordt geen nieuw cultureel centrum beoogd, maar culturele activiteiten kunnen wel onderdeel zijn van het KCS. Cultuur als middel; de kracht en inspiratie van bijvoorbeeld zwarte muziek, poëzie, *spoken word*, dans, theater en visuele kunst maakt al jarenlang indruk bij herdenkingen en bijeenkomsten over het slavernijverleden en over de doorwerking daarvan in het heden. Vanuit de beleidsvisie *De kracht van de voorouders* is dit ook een belangrijk punt van NiNsee, van Ketí Koti, 30 juni / 1 juli comités en activiteiten in het hele land. Het KCS kan fungeren als denktank en vliegwiel voor culturele activiteiten. In eerste instantie vanuit de bestaande infrastructuur in Zeeland, door het samenbrengen van organisaties en betrokkenen, en door het opstellen, bijhouden en delen van een brede agenda van activiteiten.

Er is vanuit de projectgroep Slavernijverleden in Zeeland de afgelopen jaren al contact met allerlei culturele instellingen en organisaties (Jeugdtheaterschool Zeeland, theater, muziek en dans). Het KCS zal dit naar buiten toe uitstralen. Via het fellowship-programma kunnen betrokkenen bij culturele producties, zoals regisseurs en schrijvers, naar Zeeland komen. Zij kunnen via de educatieve programma's nieuw talent werven en opleiden via cursussen, workshops, gastcolleges en onderdelen van vakopleidingen.

Tentoonstelling met basisinformatie over slavernijverleden

Informatieve en educatieve activiteiten sluiten op elkaar aan. De productie van een tentoonstelling met basisinformatie over het slavernijverleden zou prioriteit moeten hebben. Op langere termijn kan het KCS werken aan een grotere productie over een periode van bijvoorbeeld twee jaar, die een leertraject kan zijn voor opleidingen bij bijvoorbeeld HZ en UCR of andere scholen en opleidingen. Bij deze producties, die zowel educatief, informatie als cultureel kunnen zijn, kunnen gastdocenten en internationale experts worden uitgenodigd voor workshops en masterclasses. Idealiter zijn educatieve en informatieve programma's en projecten gebaseerd op via academisch onderzoek gevonden gegevens en verhalen. Een eerdere vondst in het archief leidde bijvoorbeeld tot een kinderboek en een theaterprogramma (Aspha Bijnaar en Karin Lurvink over Serafima, Vrouwen in verzet), de tentoonstelling *Kind aan de ketting*, artikelenbundel, etcetera. *Oral history*-onderzoek produceert bronnen van kennis gebaseerd op interviews, die inspiratie kunnen bieden voor producties. Muziek, film, theater, poëzie, *spoken word*, dans en *storytelling*, zijn enkele voorbeelden van vormen die een plek kunnen krijgen.

Kinderen leggen een mini-kran bij het slavernijmonument in Miniatuur Walcheren.

3.3 De implementatiefase van het KCS: 2025

Nadat de stuurgroep Slavernijverleden en de colleges van de Walcherse overheden op basis van het adviesrapport van de kwartiermaker een positief besluit hebben genomen over de realisatie van een internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden, kan de volgende fase, de implementatiefase of startfase, worden opgestart.

Het ligt voor de hand dat er gewerkt wordt aan het oprichten van een Stichting internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden met een governance-structuur die daarbij past. Door daar snel uitvoering aan te geven, wordt het ook mogelijk als stichting eigen subsidieaanvragen in te dienen. Het opstellen van een samenwerkingsovereenkomst voor de huidige (en toekomstige) partners in de projectgroep Kenniscentrum Slavernijverleden wordt ook aanbevolen. Het is denkbaar dat de huidige projectgroep en stuurgroep in de startfase doorgaat; denkbaar is eveneens het aanzoeken van enkele adviseurs, het samenstellen van een raad van advies, en/of een klankbordgroep als onderdeel van de governance.

Tevens zullen er opdrachten verstrekt moeten worden voor verder uitwerking en opstarten van activiteiten met als doel om in 2026 als KCS operationeel te zijn. Hierbij zal ook aandacht gegeven moeten worden aan concrete activiteiten op de terreinen onderzoek, educatie en informatie van het Kenniscentrum tijdens de implementatiefase.

Van belang voor de effectuering van het nationaal Kenniscentrum Slavernijverleden is de aanwezigheid van commitment en medefinanciering vanuit de ministeries van OCW en BZK. Hoewel de afgelopen tijd regelmatig contact met deze ministeries is geweest, heeft dit nog niet tot een besluit vanuit de Rijksoverheid geleid. Het commitment van bij het slavernijverleden betrokken landelijke kennisinstellingen is belangrijk. Zoals al diverse keren in dit adviesrapport is aangegeven, constateert de kwartiermaker dat er ruim draagvlak is voor een nationaal Kenniscentrum Slavernijverleden in Zeeland. De adhesiebetuiging van Kathleen Ferrier, thans voorzitter van de Nederlandse Unesco Commissie, is daarvan een voorbeeld (bijlage 5).

In de opbouwfase zal uitwerking moeten plaatsvinden van de wijze waarop het KCS kan samenwerken met alle relevante instellingen. In de opbouwfase worden de gesprekken met internationale kennisinstellingen voortgezet om tot concrete samenwerkingsafspraken te komen. Naast de Rijksoverheid, de Provincie Zeeland en de drie gemeenten op Walcheren worden ook de andere overheden in Zeeland betrokken bij het KCS. Het ligt voor de hand dat hiervoor gebruik gemaakt wordt van het Overleg Zeeuwse Overheden (OZO).

Bij de invulling van het nationaal Kenniscentrum is het van belang dat zwarte zelforganisaties zoals Ketikoti Zeeland, KITAS en onderzoekers van het Aziatische slavernijverleden vanuit Zeeland expliciet betrokken worden en daarmee erkenning krijgen.

In de businesscase is verondersteld dat het kenniscentrum vanaf 2026 volledig operationeel is met een compact team, in omvang oplopend van 3,0 fte naar 5,0 fte. Het KCS is aanvullend op de reeds

bestande onderzoeks-, educatie- en informatieactiviteiten in Zeeland en heeft een (inter)nationale uitstraling.

Dat voorgesteld wordt om te kiezen voor een brede scope van aandachtsvelden en (inter)nationale samenwerking, heeft ook alles te maken met de afstemmende en faciliterende functie die het internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden moet gaan vervullen. Ook is met deze insteek de realisatie van een succesvol fellowship-programma veel kansrijker. Dat alle voormalige Nederlandse koloniën de aandacht kunnen krijgen, heeft er mee te maken dat Zeeland in het verleden bij al deze koloniën een belangrijke rol heeft gespeeld, ook wat betreft de slavernij en de slavenhandel.

“Van alle verhalen hier en daar wil ik een groot verhaal van herkenning maken. Op zoek naar connectie. Het verleden mag daarbij niet langer onder een dikke laag van ontkenning worden geschoven. Het is tijd om elkaar met open blik onder ogen te komen.”

- Angelique Duijndam | Tijdschrift Zeeland, KZGW, jaargang 33, nr 2 | juni 2024 -

*Links: Keti Koti bij het slavernijmonument in Middelburg.
Rechts: de burgemeesters van de drie Walcherse gemeenten (2023).*

4. Businesscase

4.1 Kosten businesscase

Wanneer de conclusies en aanbevelingen uit dit rapport financieel worden vertaald, dan blijkt dat voor de implementatie in 2025 € 450.000 nodig is. In 2026 bedragen de kosten € 650.000. Structureel wordt vanaf 2027 uitgegaan van € 750.000 per jaar, te besteden aan activiteiten en programma's van het kenniscentrum en met aanstelling van een compact team medewerkers. Deze bedragen zijn als volgt opgebouwd:

		2025	2026	2027	2028
Kosten					
Activiteiten					
	Onderzoek				
	onderzoekportal (familienamen, plaatsen e.d.)	13.000	15.000	15.000	15.000
	familie onderzoek	10.000	25.000	25.000	25.000
	academische onderzoekers (Fellowships)	8.000	24.000	24.000	24.000
	onderzoeksgroepen (Fellowships)	10.000	20.000	20.000	20.000
	woonruimte Fellows	12.000	24.000	24.000	24.000
	werkrumte Fellows	3.000	6.000	6.000	6.000
	Educatie				
	educatiemateriaal	10.000	30.000	30.000	30.000
	toegang tot fysieke archieven, collecties e.d. (incl schoolvervoer)	10.000	10.000	10.000	10.000
	Informatie	10.000	20.000	20.000	20.000
	Tentoonstellingen, films	10.000	20.000	20.000	20.000
	congressen, lezingen en andere activiteiten	10.000	20.000	20.000	20.000
Personele kosten					
	programma coördinator	80.000	80.000	80.000	80.000
	office manager	20.000	20.000	20.000	20.000
	adviseur onderzoek/begeleider Fellows en onderzoekers	90.000	180.000	270.000	270.000
	adviseur educatieprogramma	45.000	36.000	36.000	36.000
	adviseur informatieprogramma	45.000	36.000	36.000	36.000
Overhead					
	IT inhuur	9.000	12.000	15.000	15.000
	website, sociale media	5.000	5.000	5.000	5.000
	accountant	10.000	10.000	10.000	10.000
	fundraiser	5.000	10.000	10.000	10.000
	bestuurskosten	2.000	3.000	4.000	4.000
	reiskosten	9.000	12.000	15.000	15.000
	huisvestingskosten	6.000	8.000	10.000	10.000
	facilitaire kosten	3.000	4.000	5.000	5.000
Onvoorzien		15.000	20.000	20.000	20.000
Totale kosten		450.000	650.000	750.000	750.000

De businesscase is gebaseerd op de in dit adviesrapport aangegeven opzet en scope van het Kenniscentrum Slavernijverleden. In 2025 is sprake van de implementatiefase. Vanaf 2026 is het Kenniscentrum operationeel met een compact team dat in drie jaar tijd wordt opgebouwd van 3,0 fte in 2025 en 4,0 fte in 2026 naar 5,0 fte vanaf 2027, als volgt te specificeren:

- programmacoördinator	0,8
- officemanager	0,4
- adviseur educatieprogramma	0,4
- adviseur maatschappelijke activiteiten	0,4
- adviseurs/begeleider fellows en onderzoekers	<u>3,0</u>
Totale formatie	5,0

Daarnaast zal externe expertise worden ingehuurd op het gebied van informatietechnologie (IT), dataportal, webmaster, controle en fundraising. De overheadkosten zijn gebaseerd op de rijksnormen voor overheid en bedragen circa 18% van de personeelskosten.

De kosten van het fellowship-programma zijn gebaseerd op de in de tijd op te bouwen aanwezigheid van uiteindelijk vier onderzoekers en twee onderzoeksgroepen per jaar.

Op dit moment verrichten de in de projectgroep Kenniscentrum Slavernijverleden deelnemende organisaties en hun directe netwerk(en) al diverse activiteiten op het gebied van onderzoek, educatie en informatie. Deze activiteiten zullen op het KCS worden afgestemd waarbij de activiteiten van het KCS aanvullend zijn op deze bestaande activiteiten.

4.2. Financiering Kenniscentrum Slavernijverleden

Tijdens de implementatiefase zal gezocht moeten worden naar structurele financiering van het kenniscentrum. Duidelijk is dat dit niet te realiseren is zonder een financiële bijdrage vanuit de Rijksoverheid.

Het voormalige kabinet heeft besloten om voor de ontwikkeling van een kenniscentrum éénmalig € 3 miljoen beschikbaar te stellen uit de middelen van het slavernijverledenfonds. De kwartiermaker en leden van de projectgroep zijn in contact met de betreffende ministeries of een deel van deze middelen ingezet kunnen worden voor de dekking van de implementatiekosten van het internationaal Kenniscentrum Slavernijverleden in Zeeland. Uiteraard zal ook vanuit de Zeeuwse overheden een deel van de kosten van het Kenniscentrum gedekt moeten worden, zoals ook de gemeente Amsterdam een deel van de kosten voor het Nationaal Slavernijmuseum voor haar rekening neemt. Ook zijn er fondsen, zoals die van De Nederlandse Bank, die aangeschreven kunnen worden om de kosten te dekken.

De totaal begrote kosten in de periode 2025-2028 bedragen op basis van de business case € 2.600.000. Als uitgangspunt voor de concrete uitwerking van de dekking van de kosten zou de volgende financieringsmogelijkheid voor de eerste vier operationele jaren onderzocht kunnen worden:

Bijdrage Zeeuwse overheden	€ 720.000
Bijdrage fondsen	€ 230.000
Bijdrage ministeries	<u>€ 1.650.000</u>
Totaal	€ 2.600.000

4.3. Te plannen activiteiten in 2024

Ter voorbereiding op de implementatiefase kunnen in 2024 de volgende activiteiten gepland worden:

- Oprichting van een stichting
- Organiseren van een conferentie
- Werven van personeel

- Benaderen van kennisinstituten voor het starten van een fellowship-programma
- Starten met fondsenwerving
- Doorgaan met de gesprekken met de ministeries en andere gemeenten
- Opstellen van een samenwerkingsovereenkomst tussen betrokken organisaties
- Inrichten van de werkruimte in het Zeeuws Archief en zo mogelijk ook in de Zeeuwse Bibliotheek

Deze activiteiten kunnen door de huidige stuur- en projectgroep KCS worden opgepakt waarbij de kosten naar verwachting gedekt kunnen worden uit het resterende budget voor de kwartiermakersfase.

Bijeenkomst in De Oostkerk (2024) en aandacht voor Ketu Koti op HZ University of Applied Sciences.

Bijlage 1

Samenwerkingspartners slavernijverleden

Deze bijlage toont de samenwerkingspartners in Zeeland die actief betrokken zijn bij projecten en activiteiten rond slavernijverleden. Een aantal van deze samenwerkingspartners maakt deel uit van de projectgroep en stuurgroep Kenniscentrum Slavernijverleden.

Zeeuws Archief

Het Zeeuws Archief is een belangrijk initiator van de aandacht voor het slavernijverleden. Het Zeeuws Archief beheert het archief van de Middelburgse Commercie Compagnie (MCC), een onderneming die zich in de achttiende eeuw toeleegde op trans-Atlantische slavenhandel. In 2011 is het omvangrijke en wereldwijd unieke MCC-archief opgenomen in Unesco's internationale Memory of the World-Register. Het Zeeuws Archief heeft het MCC-archief gedigitaliseerd en online raadpleegbaar gemaakt. Daarnaast zet het Zeeuws Archief zich in om voor een breed publiek de geschiedenis van slavernij en slavenhandel toegankelijk te maken; sinds 2004 organiseert het exposities over slavenhandel – fysiek en online via Google Arts – en draagt het bij aan producties van derden. Met webprojecten wordt het publieksbereik vergroot in binnen- en buitenland, bijvoorbeeld met de website over de reis van de Eenigheid: de bezoeker volgt de dagelijkse gebeurtenissen aan boord van een slavenschip, via een interactieve kaart met tijdbalk, aan de hand van de authentieke archiefstukken.

Provincie Zeeland

Op 1 juli 2023 heeft de Provincie Zeeland excuses aangeboden voor het slavernijverleden. De Provincie Zeeland subsidieert een aantal van de in dit overzicht genoemde organisaties en faciliteert en/of organiseert bijeenkomsten rond de herdenking en viering van de afschaffing van slavernij, waaronder de jaarlijkse Ketj Koti-viering op 1 juli. Vanuit het gedachtegoed van de Four Freedoms van Franklin D. Roosevelt wil de Provincie vrijheid, mensenrechten, verdraagzaamheid, respect en open dialoog bevorderen en actieve betrokkenheid bij de Vier Vrijheden stimuleren. De Provincie doet dit onder meer als medeorganisator van de uitreiking van de Four Freedoms Awards die om het jaar in Middelburg worden uitgereikt, en door de organisatie van een jaarprogramma op het thema vrijheid en mensenrechten in het netwerk Four Freedoms door het jaar heen. Slavernijverleden en het borgen van deze geschiedenis voor toekomstige generaties, sluit hierbij aan.

Gemeente Middelburg

Op 1 juli 2023 heeft de gemeente Middelburg excuses aangeboden voor het slavernijverleden van de stad. Het besluit om dit te doen werd door het gemeentebestuur al eerder genomen. Middelburg is mensenrechtenstad. In de Middelburgse gemeenteraad werd in juni 2021 aandacht gevraagd voor een kenniscentrum rondom het slavernijverleden. De gemeente Middelburg ondersteunt de bij slavernijverleden en mensenrechten betrokken organisaties in de gemeente. Middelburg hecht grote waarde aan onderzoek naar en onderwijs over het slavernijverleden en vraagt aandacht voor schending van mensenrechten lokaal maar ook internationaal. Naast de aandacht voor de geschiedenis met betrekking tot de slavernij in De West (Caribisch gebied en Suriname) is er in toenemende mate binnen Middelburg ook aandacht voor de slavernij in De Oost (Indonesië).

Gemeente Vlissingen

De gemeente Vlissingen liet in 2021 onderzoek doen naar de rol van de stad in de slavenhandel. Hieruit bleek dat het aandeel van Vlissingen veel groter was dan aangenomen. De gemeente heeft haar rol erkend, en op 1 juli 2023 excuses aangeboden voor het slavernijverleden. Vlissingen ondersteunt onder meer via het Maritiem MuZEEum activiteiten die gericht zijn op het slavernijverleden. In de gemeente Vlissingen wonen relatief veel mensen met een Molukse achtergrond wat ertoe heeft geleid dat de gemeente contact heeft met Indonesië (met name met bestuurders en organisaties op Ambon).

De gemeente Veere

De gemeente Veere maakt deel uit van de stuurgroep Kenniscentrum Slavernijverleden. Jaarlijks is Veere betrokken bij de Ketí Kotí-viering op 1 juli in Middelburg.

ZB Bibliotheek van Zeeland

ZB Bibliotheek van Zeeland en Ketikoti Zeeland zijn in Zeeland verantwoordelijk voor de organisatie van de Black Achievement Month. Vanuit Four Freedoms door het jaar heen (Provincie Zeeland) en met vele andere lokale partners wordt gewerkt aan een rijk programma met exposities, performances, films, voorstellingen en educatieve activiteiten om samen gekleurd talent en 'nieuwe' verhalen voor het voetlicht te brengen. Daarnaast ondersteunt ZB, sinds 2018, de organisatie van de Ketikoti Dialoogtafel in Zeeland. In overleg met Stichting Kenniscentrum Impact Transatlantische Slavernij (KITAS) verkent ZB de realisatie van een 'Black Library'. Ook wil de ZB verder collectievormen op dit thema.

University College Roosevelt

Van 2010 tot 2020 vond aan University College Roosevelt (UCR), het Liberal Arts & Science College van de Universiteit Utrecht in Middelburg, een Decolonial Summer School plaats. Hier bogen studenten en activisten van over de hele wereld zich kritisch over onder andere het slavernijverleden. Dit thema komt ook terug in veel van de vakken en onderzoeksprojecten aan dit college. UCR ontwikkelt de focus op meerdere gebieden, zoals sociologie, rechten, genderstudies en filosofie, meer op vragen van diversiteit en historische (on)rechtvaardigheid.

University College Roosevelt besteedt in onderzoek en onderwijs aandacht aan zowel het slavernijverleden als aan de Four Freedoms vandaag. Zo doen geschiedenisstudenten en -docenten archiefonderzoek, en waren zij betrokken bij het MCC-archief, is er veel ervaring met mensenrechteneducatie en organiseerde UCR tien jaar lang een Decolonial Summer School. Hoogleraren en andere wetenschappers aan UCR begeleiden een scala aan onderzoeksprojecten, bijvoorbeeld op het gebied van mensenrechten(educatie).

Roosevelt Institute for American Studies

Het Roosevelt Institute for American Studies (RIAS), het aan de Universiteit Leiden verbonden archief en wetenschappelijk onderzoeksinstituut in Middelburg, richt zich op historisch onderzoek naar de Amerikaanse geschiedenis en trans-Atlantische betrekkingen. Een van de onderzoeksprojecten dat op het RIAS uitgevoerd wordt, onder leiding van Damian Pargas met drie promovendi, betreft de institutionalisering en praktijk van *racial democracy* in de Verenigde Staten, zowel tijdens de periode van slavernij als erna. In 2025 gaat een nieuw project van start over de invloed van slavernij en vrijheid op de ontwikkeling van de Amerikaanse democratie.

Het RIAS is bij uitstek in staat om het kenniscentrum een wetenschappelijke link te geven en in samenwerking met het Zeeuws Archief en UCR een onderzoeksopzet of onderzoeksplan op te stellen.

Stichting Slavernijmonumenten Zeeland / Ketikoti Zeeland

Stichting Slavernijmonumenten Zeeland is opgericht in 2001. De werktitel van de organisatie is vanaf 2021 Ketikoti Zeeland. Ketikoti Zeeland organiseert sinds jaar en dag de evenementen op 30 juni en 1 juli (Ketikoti). Voorafgaand aan de 1 juli-viering, is er een wake bij het Slavernijmonument op 30 juni, ter herdenking van alle slachtoffers van de trans-Atlantische slavenhandel. Het Zeeuws Slavernijmonument op de Balans in Middelburg is een monument ter herdenking van de afschaffing van de slavernij en is opgericht in 2005. De plaats van het monument, de Balans, was ten tijde van de slavernij het middelpunt van de bedrijfsvoering van de Middelburgse Commerce Compagnie.

Stichting Kenniscentrum Impact Transatlantische Slavernij

In 2021 is de Stichting Kenniscentrum Impact Transatlantische Slavernij (KITAS) opgericht. KITAS wil ervaringen met en kennis over het slavernijverleden zichtbaar maken, door het vertellen van verhalen en het tonen van materialen die voorheen verborgen bleven. Dit bijvoorbeeld door archeologisch onderzoek, onderzoek op de plantages en 'Memory Public History' van buiten de instituties.

Discriminatie.nl Zeeland

Discriminatie.nl Zeeland (voorheen Anti Discriminatie Bureau Zeeland) is de antidiscriminatievoorziening voor alle dertien gemeenten in Zeeland. Discriminatie.nl Zeeland is een onafhankelijke organisatie die werkt aan het voorkomen en bestrijden van discriminatie, bijvoorbeeld op grond van geslacht, afkomst, leeftijd, handicap, seksuele gerichtheid etcetera. Iedereen kan terecht bij dit meldpunt voor steun en advies bij alle vormen van discriminatie en ongelijke behandeling.

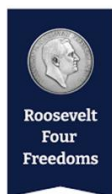
Het Zeeuws Museum zet kunst en erfgoed in voor een veerkrachtige samenleving waarin iedereen ertoe doet. De collectie van het Zeeuws Museum laat historische ontwikkelingen zien en vertelt verhalen over de samenleving. Het Zeeuws Museum heeft regelmatig aandacht voor het slavernijverleden. In 2024-2025 is in het museum de tentoonstelling 'Heden van het Slavernijverleden' te zien. In de tentoonstelling, die werd overgenomen van het Wereldmuseum, is te zien hoe wij in de huidige tijd met het slavernijverleden omgaan.

Het Zeeuws Museum is partner in het project *Draden van ons Nederlandse slavernijverleden*. Een groot driedelig wandtapijt brengt het Zeeuwse slavernijverleden en mensen in verbinding. Op meerdere plekken in de provincie kan er door iedereen aan het tapijt gewerkt worden. Het museum is een belangrijke maakplek. De ontwikkeling van het tapijt is te volgen in het Maritiem MuZEEum Zeeland, in Vlissingen.

Maritiem MuZEEum Zeeland

Het MuZEEum in Vlissingen biedt een diepgaande en diverse blik op de maritieme geschiedenis en cultuur. Het slavernijverleden is onderdeel van de vaste expositie. Zo toont het museum onder meer hoe de driehoekshandel plaatsvond en is er een ruimte die meer aan de tot slaafgemaakten gewijd is. Ook is het museum verantwoordelijk voor stadswandelingen waarin dit onderwerp belicht wordt. Vanaf najaar 2024 is in het museum de ontwikkeling van het wandtapijt te volgen dat gemaakt wordt in het kader van het project *Draden van ons Nederlandse slavernijverleden*. Zij zijn ook aangesloten bij het netwerk 'Musea bekenen kleur'.

De Four Freedoms/Roosevelt Foundation

De Roosevelt Foundation in Middelburg reikt om het jaar de Four Freedoms Awards uit. In het andere jaar gebeurt dit in de VS. In de VS ontving Lonnie Bunch, oprichter van het National Museum of African-American History and Culture, in 2019 een award voor de wijze waarop het museum de gedeelde geschiedenis in beeld brengt. Ook ontwikkelde de Roosevelt Foundation in 2020 onderwijsmateriaal over de Four Freedoms, met speciaal aandacht voor de Verenigde Naties en rassendiscriminatie.

Erfgoed Zeeland zet zich in voor het beschermen, benutten en beleven van het cultureel erfgoed van Zeeland. Op de website van Zeeuwse Ankers wordt aandacht besteed aan de slavenhandel en slavernij, door middel van verhalen, video's (Canon van Zeeland) en activiteiten.

Omroep Zeeland is de regionale omroep voor de provincie Zeeland, actief op radio, televisie en internet. De omroep heeft over de jaren veel aandacht besteed aan zowel het slavernijverleden als aan discriminatie in Zeeland. Zo zond Omroep Zeeland in 2024 de tv-serie *De Nazaten* uit, over het

Zeeuwse slavernijverleden en de doorwerking ervan. Nazaten van tot slaafgemaakten en betrokken kooplieden en regenten komen in deze serie in beeld en aan het woord.

Het Koninklijk Zeeuws Genootschap der Wetenschappen (KZGW)

De geschiedenis van het KZGW is nauw verbonden met de aan de slavernij gerelateerde handel. Zo schreef medeoprichter en scheepsarts David Gallandat in het eerste jaarboek (1769) een verhandeling met gezondheidsadviezen aan slavenhandelaren. De genootschapscollectie omvat een aantal objecten in relatie tot het slavernijverleden en de wijze waarop men in de achttiende en negentiende eeuw aankeek tegen etnische diversiteit: manuscripten, afbeeldingen, een slavenarmband en een schedel met daarop het woord 'neger'. Onderzoek naar de betekenis en de herkomst van deze objecten, geldt de komende jaren als belangrijk actiepoint voor het Genootschap.

CBK Zeeland

CBK Zeeland, het Centrum voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Architectuur Zeeland, is een actief centrum voor beeldende kunsten, vormgeving en architectuur. De organisatie ondersteunt en informeert kunstenaars, vormgevers en architecten en stimuleert de onderlinge samenwerking. CBK Zeeland is jaarlijks nauw betrokken bij de wake voorafgaand aan de Ketikoti-viering.

Zeeland Nazomerfestival/Theaterproductiehuis Zeelandia (TPZ)

Thematieken als racisme, discriminatie, gender en slavernij zijn actueler dan ooit en ook bij de (nieuwe en toekomstige) producties van TPZ. TPZ wil samenwerken met makers die werken op het snijpunt van genres en disciplines, daarmee uitdrukking geven aan deze tijd en de dialoog aangaan met het publiek. Niet alleen het geschiedkundige weer te geven maar ook een vertaling te maken naar het heden. Door makers. Daar is theater een vorm voor die de vertaalslag daarvoor ook kan maken. En vanuit verschillende perspectieven.

Film by the Sea is het Internationaal filmfestival in Vlissingen met als hoofdthema film en literatuur. De 27e editie vindt plaats in september 2025. Tijdens het festival is er regelmatig speciale aandacht voor het slavernijverleden met films, documentaires en een talkshow. Het jaarlijkse filmfestival kent ook een speciaal educatieprogramma voor leerlingen van het voortgezet onderwijs waarin dit thema ook regelmatig aan de orde is geweest.

De Oostkerk was de eerste kerk in Middelburg die speciaal voor de protestantse eredienst werd gebouwd. De Oostkerk is een belangrijke cultuurvoorziening in Middelburg voor rondleidingen, concerten, tentoonstellingen en lezingen.

Bijlage 2

Contact en samenwerking met Nationaal Slavernijmuseum in Amsterdam 2024

De kwartiermaker en leden van de projectgroep hebben contact gezocht met de kwartiermakers Nationaal Slavernijmuseum (Amsterdam) en de Gemeente Amsterdam. Hier een verslag over de stand van zaken.

Op 15 februari presenteerden de Kwartiermakers in Amsterdam hun Plan van Eisen. Het omvat gegevens over het voorgestelde museum en omliggend park. Beide komen in eigendom van de stad Amsterdam, die ze verhuurt aan een nieuw op te richten stichting. Inmiddels is bekend dat deze stichting per 1 januari 2025 van start hoopt te kunnen gaan. Opdrachtgever is de Gemeente Amsterdam. Het Plan van Eisen is inspirerend en ambitieus. Er wordt een compleet nieuw museum met een binnen- en een buitengedeelte beoogd. Onderdelen van het Museaal Concept zijn: Onderzoek, educatie, cultuur. Het Plan van Eisen bevat ook een Kenniscentrum; dat is uiteraard relevant voor het Zeeuwse initiatief van een Kenniscentrum Slavernijverleden.

Wat is in het Plan van Eisen van het Nationaal Slavernijmuseum specifiek relevant voor het Kenniscentrum Slavernijverleden?

- Het uitgangspunt voor het Nationaal Slavernijmuseum is 'Universeel Ontwerp' of 'Design for All': een museum van en voor iedereen; maximaal toegankelijk voor een zo breed en divers mogelijk scala aan potentiële bezoekers, van jong tot oud, inclusief beperkingen; geschikt voor flexibel gebruik, verschillende functies, vb. educatie.
- Het museaal ontwerp, waarin 'ateliers' of 'studio's' zijn opgenomen, totaal 60m2, voor kunstenaars of onderzoekers. Dit sluit aan bij het idee van werkruimtes voor met het fellowship-programma tijdelijk in Zeeland verblijvende onderzoekers. Hierin zouden museum in Amsterdam en kenniscentrum in Zeeland mogelijk kunnen samenwerken.

Het in het museum beoogde eigen kenniscentrum heeft ruimtes voor onderzoek en educatie, die vijf functies zullen omvatten: Inspiratiebron voor familieonderzoek; Educatief centrum; Bibliotheek; Digitale toegangspoort; Ontmoetingsplan voor onderzoekers; vraagbaak-desk; leesruimte; zithoek. Deze vijf functies bieden aanknopingspunten tussen Amsterdam en Zeeland. Op korte termijn, dus lang voordat het museum opent, kunnen deze activiteiten in Zeeland beginnen in ruimtes in het Zeeuws Archief en in de ZB Bibliotheek van Zeeland, en mogelijk ook nog op een derde locatie. De opzet van de inhoud van het museum is chronologisch. Het advies is om presentaties over vijf tijdvakken op drie verdiepingen te maken, over zowel De Oost als De West, in een geheel nieuw gebouw op het Java-eiland. Onderin het slavernijverleden, bovenin het heden en de doorwerking; het heden is ook deel van het begin van het museum en van de buitenruimte. Tot de overige ruimtes behoren kantoren, vergaderruimte, lunchruimte medewerkers, projectkantoren voor externe organisaties, depot, werkplaatsen, en een park met contemplatie-zones.

Draagvlak voor het museum: participatietraject

Het Slavernijmuseum heeft een uitgebreid participatietraject doorlopen, met vele gesprekken, bijeenkomsten, en binnenkort wedstrijden voor ontwerpers en architecten. 'Omdat het een zeer emotioneel en gevoelig onderwerp is, is maximale betrokkenheid en invloed op de keuze van het 'winnend' ontwerp door de gemeenschap van groot belang. Gehoord worden en meedoen is essentieel bij de keuze van de ontwerpend architect en het uiteindelijk te realiseren ontwerp.' Er zijn verslagen gemaakt van de bijeenkomsten van de kwartiermakers in Nederland, de Antillen en Suriname.

De kwartiermakers leggen hun nadruk op het uitgebreide draagvlak-traject uit als cruciaal voor het opbouwen van vertrouwen. 'Alle gemeenschappen die zich onderdeel voelen van het Nationaal Slavernijmuseum moeten er vertrouwen in hebben dat dit museum hun verhaal op een waardige manier vertelt en dat hun perspectief centraal staat in dit museum. Dit vertrouwen is cruciaal voor dit emotioneel beladen onderwerp en moet stap voor stap opgebouwd worden.'

Vijf tijdvakken als basis

Het museum heeft een grote taak voor ogen: vertel het hele verhaal. Over de slavernij, over de tijd ervoor en over de doorwerking ervan. Om dit verhaal te vertellen zijn er vijf tijdvakken ontwikkeld: TIJDVAK 1: Het hier & nu; TIJDVAK 2: Kraamkamers van beschaving (prehistorie-1450); TIJDVAK 3: De mens als product (1450-1863); TIJDVAK 4: Dekolonisatie en emancipatie (1863-1950); TIJDVAK 5: De weg naar gelijkwaardigheid (1950-nu). Hierbij hoort ook: • Flexibiliteit: het is mogelijk om tussen tijdvakken te switchen. • Gelaagdheid: zowel de historie als de persoonlijke verhalen komen aan bod. • Multiperspectiviteit: de verhalen worden zowel in chronologisch perspectief als in (uiteenlopende) thematische perspectieven geplaatst. • Evenwichtige aandacht voor de verhalen over en uit zowel het trans-Atlantisch als het Indisch-Oceanisch gebied. • Het gebruik van multi-disciplinaire en multi-sensorische middelen: objecten, tekst, geluid, film, animatie, kunst, blow-ups en interactieve digitale toepassingen. De dragende gedachte is dat het museum een ervaring in ruimte en tijd biedt, die veilig en inclusief voelt. Het moet bezoekers raken en betrekken. De tentoonstellingen zijn interactief en multi-sensorisch en gericht op het brengen van nieuwe perspectieven en inzichten. De voortdurende samenwerking met een breed publiek en specifieke gemeenschappen is essentieel.

Het Slavernijmuseum wil inclusief zijn in meerdere opzichten

Het Slavernijverleden gaat over ons allemaal. Door het gebouw, de collectie, het museale verhaal en de programmering van het museum worden alle inwoners van het koninkrijk uitgenodigd om kennis te nemen van het complete verhaal over het slavernijverleden in de Nederlandse geschiedenis, van verleden tot heden en toekomst. Het Nationaal Slavernijmuseum spreekt verschillende doelgroepen aan vanuit haar missie en visie. Zo zal het kindermuseum kinderen en gezinnen aantrekken en het kenniscentrum studenten, onderzoekers en nazaten van tot slaaf gemaakte mensen aantrekken.

Educatie, Kindermuseum, Digitaal Museum

Het museum streeft ernaar dat ieder kind, iedere klas en elk gezin het museum fysiek of digitaal bezoekt en lesprogramma's van het museum gebruikt. Educatie heeft een centrale functie in het Nationaal Slavernijmuseum. We adviseren om een apart kindermuseum te maken. Het Nationaal Slavernijmuseum zou niet alleen een fysieke plek moeten zijn. Door ook een digitaal museum te maken, kan het museum altijd en overal toegankelijk zijn voor zoveel mogelijk mensen.

Het Kenniscentrum in het Slavernijmuseum Amsterdam en aanknopingspunten met Kenniscentrum Slavernijverleden Zeeland

In Amsterdam beoogt het slavernijmuseum een Kenniscentrum op te nemen. Dat kenniscentrum maakt het museum een bron van informatie voor iedereen die zich verder wil verdiepen in het slavernijverleden of zijn persoonlijke familiegeschiedenis. Het kenniscentrum heeft een kenniselement, een publiekelement en een digitaal element. In de toekomst kan het kenniscentrum ook zelfstandig onderzoek stimuleren en een ontmoetingsplek voor onderzoekers zijn. Samenwerkingen die de kwartiermakers noemen zijn de regiegroep Staat en Slavernij, het Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences (verder: NIAS), het IISG, de Universiteit van Suriname en de University of Curaçao. Het rapport noemt 'drie leerstoelen in Europees-Nederland en een in Caribisch-Nederland rondom de slavernijgeschiedenis door het ministerie van Binnenlandse Zaken', en NiNsee samenwerkingspartner, evenals de Fulbright Foundation.

Publiekscentrum voor familieonderzoek: Een plek om je persoonlijke geschiedenis te ontdekken.

De kwartiermakers noemen ‘grote behoefte aan familieonderzoek en voorouderonderzoek’ in het land bij deelnemers aan de voorbereidende bijeenkomsten. ‘Veel deelnemers gaven aan geïnteresseerd te zijn in hun familiegeschiedenis en hoe deze verbonden is met de Nederlandse slavernijgeschiedenis. Het Nationaal Slavernijmuseum moet daarom een plek zijn voor iedereen om zijn persoonlijke geschiedenis te ontdekken in het publiekscentrum. De kern van het publiekscentrum is dan ook het eigen onderzoek van bezoekers, die daarin door kundig personeel en vrijwilligers op weg worden geholpen.’ Deze functie van het in Amsterdam beoogde Kenniscentrum zal ook in Zeeland een onderdeel van het KCS zijn, en kan gezamenlijk worden ontwikkeld.

Digitale toegangspoort Slavernijmuseum en Kenniscentrum in Zeeland

Gezamenlijke ontwikkeling geldt ook voor een dataportal. De kwartiermakers van het museum: ‘Het is belangrijk dat het kenniscentrum zich ook online manifesteert. Deze online aanwezigheid draagt bij aan de toegankelijkheid van het kenniscentrum. Met de opbouw van het online kenniscentrum kan in de aanloopperiode 2024-2030 al worden begonnen. Daarnaast kan een online platform ook al worden gebruikt voor informatie over de aanloop programmering.’ Hier kan het KCS in Zeeland zeker een start maken, vanuit de al uitgebreide dataportal-functie van het Zeeuws Archief. Dat is al verbonden met de door de Kwartiermakers genoemde organisaties zoals het Nationaal Archief en vele andere archieven. Daarom kunnen vanuit Zeeland deze door het museum beoogde samenwerkingen en functies al in de eerste jaren van het KCS gezamenlijk met het museum worden ontwikkeld. Het gaat hier om organisaties in Nederland en om internationale archieven en collecties.

Contact tussen projectgroep en kwartiermaker KCS, en kwartiermakers Slavernijmuseum

Na februari 2024 is contact gehouden met de Kwartiermakers van het Slavernijmuseum en met hun opdrachtgevers van de Gemeente Amsterdam. In dit contact is steeds de boodschap aan Zeeland geweest, het advies om het eigen Kenniscentrum in Zeeland op te bouwen en te starten met programmering. Alle activiteiten en programmering worden door het Slavernijmuseum als voorprogrammering van het te bouwen museum beschouwd en hartelijk verwelkomd. Zelf gaat het Slavernijmuseum in oprichting ook tijdelijke tentoonstellingen en projecten in gang zetten; het is daar al mee begonnen met een kleine tentoonstelling over verzet tegen slavernij, in het Verzetmuseum in Amsterdam.

Van belang is een e-mailbericht op 15 mei 2024 door de kwartiermakers en hun opdrachtgevers aan de kwartiermaker KCS en de projectgroep. Hierin wordt opgemerkt dat na de kennismaking en verkenning nu een voorstel ligt voor concrete samenwerking.

Tot de eerste taken van het Kenniscentrum Slavernijverleden in Zeeland zouden behoren het ‘Meer bekendheid geven aan de archieven van De Zeeuwse kamer en beter ontsluiting voor onderzoekers en publiek. Inzicht geven in de samenhang van het wereldwijde systeem van de Trans-Atlantische mensenhandel, kolonisatie en gewelddadige onderdrukking waar Zeeland onderdeel van was en gedurende een aantal jaren een voortrekkersrol in had. Inzicht geven in de daaruit voorkomende maatschappelijke verhoudingen.’ Samenwerking tussen Kenniscentrum en Slavernijmuseum zou eveneens kunnen bestaan uit: ‘een rol bij het Nationaal Slavernijmuseum i.o. in de ontwikkeling van verhaallijnen, tentoonstellingen; het ontwikkelen van publieksonderzoek; deelname aan het opzetten van een netwerk voor onafhankelijke onderzoekers; en gezamenlijke onderzoeks- en publieksactiviteiten.’

Nog meer mogelijkheden voor samenwerking zien de kwartiermakers en hun opdrachtgevers in: ‘Werken aan de toegang en digitalisering van koloniale en slavenhandel-gerelateerde en plantage-archieven, en informatie over gebouwd erfgoed: dit wordt steeds belangrijker in voormalige gekoloniseerde gebieden.’ Met name wordt genoemd de verbinding tussen verschillende landen op

het vasteland van Zuid- en Midden-Amerika en in het Caribisch gebied. Hiermee hebben de Kwartiermakers en hun opdrachtgevers aangegeven dat het Nationaal Slavernijmuseum met het Kenniscentrum Slavernijverleden in Zeeland wil samenwerken aan het bekender maken van de Zeeuwse geschiedenis en de Zeeuwse archieven over slavernij en slavenhandel; dat zij willen samenwerken met het KCS aan de ontwikkeling van verhaallijnen, tentoonstellingen, publieksonderzoek, een netwerk van onderzoekers, en onderzoeks- en publieksactiviteiten. En aan internationale digitale en samenwerkingsnetwerken.

De kwartiermaker adviseert de contacten met de kwartiermakers en de nieuw op te richten Stichting Nationaal Slavernijmuseum (beoogd vanaf 2025) te onderhouden en verder op te bouwen in de periode van opbouw van het Kenniscentrum en Museum. Dit kan allerlei concrete en praktische vormen krijgen in de loop van de komende jaren.

Bijlage 3

Verslag van drie bijeenkomsten van het Kenniscentrum Slavernijverleden, maart-mei 2024: De Oostkerk, Zeeuws Archief, MuZEEum

De kwartiermaker heeft samen met de projectgroep enkele bijeenkomsten georganiseerd in Zeeland om de behoeften en vragen te peilen. De eerste bijeenkomst vond plaats in De Oostkerk in Middelburg op 27 maart 2024. Het eerste gedeelte bestond uit enkele lezingen over de geschiedenis van de protestantse kerken en het slavernijverleden, door onderzoekers van de Protestantse Theologische Universiteit en de Vrije Universiteit, en een *keynote*-lezing van de nieuwe hoogleraar prof. dr. Guno Jones, die de Anton de Kom-leerstoel bekleedt op de Vrije Universiteit in Amsterdam en de Anton de Kom Universiteit in Paramaribo. Opnamen van de bijeenkomst van 27 maart 2024 zijn hier terug te zien: <https://vimeo.com/921973278?share=copy>.

Daarna ging het publiek in gesprek met elkaar. Het was een gemengd publiek, van belangstellenden en betrokkenen bij allerlei educatieve, sociale, kerkelijke en culturele organisaties, met ook de kwartiermakers van het Nationaal Slavernijmuseum Amsterdam en bestuursleden van NiNsee. De sfeer was zeer positief ten opzichte van het plan voor het KCS. Een van de vragen was het voorleggen van een groot aantal heel verschillende activiteiten en functies die het Kenniscentrum zou kunnen hebben. Men kon aankruisen wat men meer of minder interessant vond. Hieruit kwam een duidelijke score naar voren. Van de meest genoemde activiteiten en belangrijkste functies van het Kenniscentrum lag de nadruk op het kunnen bekijken, bezoeken, luisteren, en kennis verwerven via lezingen, films, en tentoonstellingen die getoond zouden kunnen worden. Duidelijk minder aanwezigen kozen voor het zelf doen van onderzoek naar het slavernijverleden. Wel was er veel bereidheid om eens mee te doen aan een gespreksbijeenkomst of een discussie, een ontmoeting bij het Kenniscentrum. Deze uitkomst laat zien dat het Kenniscentrum een eigen actief aanbod zou moeten verzorgen van presentaties, tentoonstellingen, films of gespreksbijeenkomsten.

Citaten opgehaald aan de tafels in De Oostkerk op 27 maart 2024:

- (Is een toegankelijk en laagdrempelig Kenniscentrum Slavernijverleden een goed idee?) “Ja! Slavernij is een onderbelicht facet van onze geschiedenis. Veel aandacht hiervoor is hard nodig. Brede toegankelijkheid, vindbaarheid, uitstraling van het KCS is nodig. Het verhaal moet verteld worden. We staan pas aan het begin.”
- (Wat zou u/jij eventueel in het Kenniscentrum willen zien/doen?) “Wederkerigheid, dialoog, heling, luisteren naar elkaar vanuit compassie, veiligheid om elkaar ruimte te geven in de dialoog. Verplaats je in de ander. Kennisontwikkeling, onderwijs, cultuur. (Wat zou je kunnen/willen betekenen?) “Kennis leveren, kennis delen in het KCS bij te organiseren activiteiten op diverse locaties, meedenken voor maatschappelijke impact.”
- “Iedereen moet kennis kunnen halen en delen. Discussie, ontmoeting en debat. Fysiek en digitaal, en wat moet het fysieke deel dan zijn? Voor welke doelgroepen, en heeft dat dan ook een educatieve functie? Als het doel is bewustwording moet dit breder zijn dan alleen onderzoek.”
- “Ook vraaggericht werken, en aanbod op elkaar afstemmen en bundelen. Samenwerken is essentieel. Ga ook naar de doelgroep toe (onderwijs). Opzetten van onderzoeksagenda, ontsluiting van bronnen, nieuwe data ophalen.”
- “Goede koppeling met Museum. Bekijken vanuit instituties – ZA, ZB, Gemeente Middelburg. Betere ontsluiting en beschikbaarstelling van bronnen, binnen Zeeland en daarbuiten. Bronnen in context van slavernij. Nieuw onderzoek, nieuwe data. Toekomst: wat is doorwerking van slavernij en hoe gaan we om met hedendaagse vormen van slavernij (uitbuiting)? (Wat doen?)

Ondersteuning en uitdragen van het kenniscentrum binnen de taken van onze organisatie. Gezamenlijke acties zijn essentieel: Focus aanbrengen. Beter één ding goed paanpakken collectief dan fragmentarisch zonder het van elkaar te weten. Kenniscentrum als impuls voor verdergaande samenwerking.”

- “Investeer in scholen. Culturele uitingen organiseren. Onderzoek stimuleren. Meet de verandering en het effect.”
- “Het mag geen speeltuin voor academici zijn.”
- “Naast documentatie en educatie zijn andere bronnen nodig. Zoals *oral history*.”
- “Kern is intergenerationale slavernij met ontneming van identiteit. Taal, woorden die we gebruiken. Met als eindpunt huidige vormen van moderne slavernij.”

‘Black Archives’ of ‘Zwarte Bibliotheek’ in Zeeland

Bij een bijeenkomst in de Zeeuwse Bibliotheek op 14 oktober 2023 sprak Nikita Krouwel, medewerkster van de Black Archives in Den Haag. Zij legde de nadruk op herdenken, helen en herstellen. Ze citeerde Anton de Kom over Fort Zeelandia. De Staten van Zeeland en Abraham Crijnsen waren eigenaren van plaatsen die rechtstreeks met de slavernij te maken hebben; daar werd het bedacht, georganiseerd en uitgevoerd. Zulke plekken zijn er in Zeeland en Nederland ook. Black Archives wil het publiek vragen na te denken over herstel, hoe kan dat er uit zien? Daarover in gesprek gaan. Niet alleen over toen, maar ook over nu.

Ferdinand Ralf, initiatiefnemer van het Slavernijmonument in Middelburg, wil een ‘Black Archives’ in Zeeland stimuleren. Hij zegt: “Het gaat mij om kennis bij elkaar brengen en onderzoek kunnen doen. Zwarte geschiedenis. Weerbaar worden, via kennis, bewustwording. Dat kan ook door verhalen te vertellen en ervaringen te delen. Er zijn nog heel veel onbekende en onvertelde verhalen. De wereld van de zeevaart waar ik werkte is heel conservatief. Ik werd op mijn eigen schip niet als de *captain* erkend. Maar ook andere vormen van leren zijn waardevol, bijvoorbeeld leren kan ook via dans, muziek. Als kind in Suriname hebben uitzendingen van Radio Apinti op mij grote indruk gemaakt. Nu verdiep ik me in Winti. Het is goed om erin te duiken. Muziek, vertellen, dans en het geestelijke hebben ons door de tijd overeind gehouden! Ik heb zelf een collectie die ik ter beschikking wil stellen aan het Kenniscentrum.”

De kwartiermaker adviseert om voor een ‘Zwarte Bibliotheek’ of ‘Black Archives’ ruimte te maken. Het kan in een eigen ruimte die zich in een grotere organisatie bevindt. Deze ruimte zou tenminste enkele dagdelen per week beschikbaar moeten zijn. Idealiter ook in de avonden en in het weekend. Op termijn zou zo’n bibliotheek of archief kunnen groeien naar een organisatie met een eigen gebouw.

17 mei 2024 bijeenkomst in het Zeeuws Archief over onderzoek in het Kenniscentrum

De tweede bijeenkomst was gericht op academische onderzoekers van verschillende universiteiten en onderzoekscentra uit Nederland. Deze vond plaats in het Zeeuws Archief in Middelburg op 17 mei 2024. De aanwezigen gingen uitgebreid in gesprek over hun huidige projecten en plannen en waren zeer positief over mogelijkheden om zelf onderzoeksbijeenkomsten in het KCS te bezoeken en zelf onderzoek te komen doen. Kernwoorden waren ‘onderzoeksinfrastructuur’, ‘onderzoekscoördinatie’, ‘hub’ als onderdeel van de taken van het Kenniscentrum. Het KCS kan een hub zijn voor de kennisagenda van het slavernijverleden, nationaal en internationaal. Onderzoek en publiekprojecten kunnen door het KCS samen worden ontwikkeld, uitgevoerd en gepresenteerd, die combinatie is belangrijk. Op termijn zou het KCS kunnen groeien naar een vorm van onderzoekscoördinatie van onderzoek naar het slavernijverleden.

Vanuit de HZ University of Applied Sciences zijn door prof. dr. Barbara Oomen veel raakvlakken genoemd voor het KCS. Educatie, toerisme, publieksonderzoek, maar ook student-stages, het Joint

Research Center Zeeland, het Brede Welvaart-programma, de ontwikkeling van 'challenge-based education' zijn onderdelen waarin de thema's van het KCS goed passen. Dat geldt ook voor de Campus Zeeland, de combinatie van mbo, hbo en wo, de PhD mogelijkheid Destination Tourism aan de HZ. Maar ook de opleidingen Social Work en aandacht voor trauma zijn relevant voor het KCS.

Damian Pargas, directeur van het RIAS presenteerde het fellowship-programma bij RIAS dat onder andere bestaat uit een verblijf van 1-3 maanden bij RIAS, met verblijf in een Air B&B in Middelburg. Het internationale netwerk van RIAS en het bestand van PhD-studenten zal vanzelfsprekend relevant zijn voor het KCS.

Werken met vrijwilligers: 'citizen science'

Aanwezig was PhD student Christine Mertens die zinvolle links gaf naar onder andere citizen science-projecten in Virginia waarbij vrijwilligers betrokken zijn bij transcripties van archiefstukken over African American narratives. Het thema Civic Knowledge en Citizen Science biedt aanknopingspunten. Er is al contact met de Radboud Universiteit en met het Stadsarchief Amsterdam hierover.

Ook het Zeeuws Archief werkt met vrijwilligersprojecten en ziet dat een grote meerderheid van de bezoekers van het Zeeuws Archief geïnteresseerd is in stamboomonderzoek. De kwartiermaker ziet zeker mogelijkheden voor onderzoek naar voorouders en nakomelingen bij het KCS. In de opbouwfase kan dit worden besproken met Zeeuwse en landelijke genealogische verenigingen, gericht op onder andere de Surinaamse, Indische en Molukse familiegeschiedenissen.

17 mei 2024: antwoorden van genodigde onderzoekers die waren verhinderd

Op 17 mei 2024 vond een onderzoekersbijeenkomst plaats op het Zeeuws Archief. Aanwezigen en genodigden die niet konden komen gaven tal van adviezen over de mogelijkheden voor het Onderzoekscentrum onderdeel van het Kenniscentrum. Hier een greep uit deze reacties.

Vragen:

1. Wat zijn uw eerste gedachten bij dit Kenniscentrum, waar het gaat om activiteiten in Nederland, Zeeland en internationaal?
2. Hoe kan het Kenniscentrum Slavernijverleden bijdragen aan uw doelstelling, projecten, plannen en idealen als onderzoeker en onderzoeksgroep, zowel op de korte termijn als op de langere termijn?
3. Bij welke activiteiten ziet u samenwerkingsmogelijkheden en kansen?

Antwoorden:

Dr. Karwan Fatah Black, Universitair docent Geschiedenis, Universiteit Leiden: "Neem als voorbeeld het Gilder-Lehrman Centre (Yale, New Haven) of het Wilberforce Institute (Hull). Streef naar internationale kennisproductie over slavernij, én naar een rol in de lokale gemeenschap. Voor deze instellingen zijn de eigen archiefcollecties van belang, maar geen beperkende factor voor de vragen die worden gesteld. De combinatie van maatschappelijke en academische relevantie lijkt me van groot belang om voor de lange termijn draagvlak te ontwikkelen. Inhoudelijk zou slavernij of extreme afhankelijkheid en doorwerking van dit verleden het richtsnoer kunnen vormen. Door ruimte te maken voor internationale fellowships (en deze fellows een dynamische omgeving te bieden) kan het centrum uitgroeien tot een belangrijk trefpunt. Hierbij is cohort-vorming tussen fellows in mooi middel: jaarlijks wetenschappers uit verschillende delen van de wereld laten samenkomen om interdisciplinair te werken aan de geschiedenis en doorwerking. Een dergelijk kenniscentrum kan niet

alleen afhankelijk zijn van overheidssubsidie of steun vanuit de universiteit. Het lijkt me dat maatschappelijke fondsen en financiers het leeuwendeel voor hun rekening zouden moeten nemen.”

Dr. Esther Captain: Senior Researcher Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) Juicht een lokaal/regionaal Kenniscentrum in Zeeland toe, omdat “het past bij de toegenomen belangstelling ‘dicht bij huis’ die voortvloeit uit de vele stedelijke, regionale en provinciale onderzoeken naar het slavernijverleden en doorwerking. Niet iedereen is in staat om naar de Randstad te komen voor archiefonderzoek, programma’s en exposities, etcetera. Tegelijkertijd is het heel goed dat het Kenniscentrum Slavernijverleden i.o. een netwerkorganisatie is met korte lijnen naar de andere instituten, zodat zoveel mogelijk ideeën en initiatieven met elkaar verknoopt kunnen worden. Let op twee grote bewegingen: een die uitzoomt en het Trans-Atlantische slavernijverleden wil verbinden met die van de Indische Oceaan om het structurele en globale karakter van slavenhandel en slavernij te onderzoeken. Een andere die juist weer inzoomt en meerdere lagen binnen een nationaal kader aanboort: binnen Suriname bijvoorbeeld aandacht voor Inheemse (‘rode’) slavernij en de positie van marrons. Voor mij zijn beide bewegingen waardevol en past een Kenniscentrum in Zeeland bij het verder inzoomen op de lokale situatie, binnen die bredere nationale en internationale context.”

(Hoe kan het Kenniscentrum Slavernijverleden bijdragen aan uw doelstelling?) “Het project *Staat en slavernij* is inmiddels formeel afgesloten. Een uitvloeisel van *Staat en slavernij* is dat we het boek hebben kunnen presenteren op Curaçao en in Suriname, zie ook onze website

www.staatenslavernij.nl voor verslagen en opnames. Omdat op Curaçao en in Suriname eigen onderzoeksagenda’s zijn ontwikkeld en het Kenniscentrum daar ook mee bezig is, denk ik dat het goed is om raakvlakken te identificeren (inhoudelijk en organisatorisch) om samen te werken. Het daaruit voortgekomen idee om een transnationale en buiten-curriculaire werkgroep op te richten past daar ook bij. Bij toekomstige onderzoeksprojecten sta ik open voor verdere uitwisseling.”

(Verdere suggesties?) Zie de organisatie van de Kennisagenda-groep en de Klankbordgroep: Kathleen Ferrier is hiervan ook lid vanuit UNESCO Nederland. [Organisatie - Staat en Slavernij 2023](#). Zie ook de opnamen en verslagen van alle bijeenkomsten in Nederland, Curacao en Suriname: [Het project Staat en Slavernij - Staat en Slavernij 2023](#) Deze opnamen en verslagen zijn zeker inspirerend.

Prof. dr. Matthias van Rossum Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis en Radboud Universiteit Nijmegen: “Mooi initiatief om kennisinfrastructuur naar plekken buiten de randstad te brengen. Hopelijk kan de kennisagenda zoals laatst gelanceerd een goede leidraad bieden voor themas die aandacht verdienen.

- Opties: het kenniscentrum een plaats te laten zijn voor congressen en bijeenkomsten (Lorenz Center / NIAS model) lijkt me uiterst waardevol. Zeker ook om onderzoekers van over de hele wereld bij elkaar te brengen, en met het onderzoek naar het Nederlandse koloniale slavernijverleden te verbinden.
- Extra aandacht is belangrijk voor: het betrekken en stimuleren van onderzoekers uit regio's met zeer levendige academische tradities (maar waar aandacht voor slavernij soms onder druk staat), zoals Indonesië, Zuid-Afrika, India, naast uiteraard ook andere belangrijke regio's (Suriname, Caribisch Nederland, Brazilië, West-Afrika, Brazilië, Madagaskar, Mauritius, etc etc).
- Veranker het kenniscentrum stevig in samenwerking met instellingen die met het slavernijverleden én doorwerkingen bezig zijn: RU en het IISG (naast het onderzoek ook het ESTA (Exploring Slave Trade in Asia- Database) project, en volgend jaar een kort visiting fellowship-programma met Amsterdamse instellingen). Uitstekende suggesties; dit fellowship-programma is zojuist (21 juni 2024) aangekondigd, zie [Call for Global Slavery History Fellowships \(GSHF\) in Amsterdam - Blog | IISG](#)

Ramona Negron, PhD student Geschiedenis, Universiteit Leiden, en auteur van: [De grootste slavenhandelaren van Amsterdam. Over Jochem Matthijs en Coenraad Smitt](#)

Wat zijn uw eerste gedachten bij dit Kenniscentrum, waar het gaat om activiteiten in Nederland, Zeeland en internationaal?

- “Enerzijds een plek waar kennis kan worden genomen van het Nederlandse slavernijverleden, wellicht door tijdelijke tentoonstellingen etcetera. en door bepaalde onderwijsprogramma’s aan te bieden (aan studenten, maar ook docenten).
- Denk aan manieren om familieonderzoek te doen in archieven en vaardigheden die daarbij helpen, of bijv. zoiets als het GVG voor docenten hoe zij dit verleden in de klas kunnen bespreken.
- En anderzijds een plek waar kennis gedeeld kan worden, door bijv. de organisatie van seminars, workshops, conferenties, boekpresentaties, etcetera.

Hoe kan het Kenniscentrum Slavernijverleden bijdragen aan uw doelstelling, projecten, plannen en idealen als onderzoeker en onderzoeksgroep, zowel op de korte termijn als op de langere termijn? Ik zou er conferenties, workshops en boekpresentaties willen organiseren, zowel op lokaal, nationaal als internationaal niveau. Het zou een mooie manier zijn om ook een breder netwerk op te bouwen met mensen binnen en buiten de academische wereld en ideeën uit te wisselen.”

Prof. dr. George Harinck, Rector magnificus Theologische Universiteit Utrecht

(Wat zijn uw eerste gedachten bij dit Kenniscentrum)

“Mijn eerste gedachten zijn dat dit een centrum moet zijn dat:

1. informatie verzamelt en beheert over het slavernijverleden,
2. gevraagd en ongevraagd voorlichting geeft (aan docenten, pers, politiek, bedrijven, algemeen publiek etcetera) over het slavernijverleden en (wetenschappelijk) onderzoek (congressen) en
3. publicatie (boeken, artikelen, online) over dat verleden bevordert en faciliteert (mede door (ondersteuning van) subsidieaanvragen)).

Deze drie aspecten betreffen in de eerste plaats de regio Zeeland, waarbij in rekening gebracht moet worden dat Middelburg een sleutelrol speelde in de slavenhandel en er dus ook een bovenregionale, landelijke dimensie is. Zonder aansluiting bij internationale activiteiten met betrekking tot het slavernijverleden kan het centrum niet bestaan.”

(Hoe kan het Kenniscentrum Slavernijverleden bijdragen aan uw doelstelling)?

“Het onderzoek dat PThU/VU/UoC verricht naar het thema kerk en slavernij is een vierjarig project, waarvan nu al, na anderhalf jaar, duidelijk is, dat er veel en veel meer te onderzoeken valt dan in de bestemde periode mogelijk is. Om de kenniskring en de infrastructuur te behouden kunnen genoemde universiteiten wel iets betekenen, maar dat zal toch vrij statisch zich beperken tot bewaren en beheren van informatie en op zijn best het blijvend financieren van onderzoek en onderwijs door enkelen uit deze kring. Het Kenniscentrum kan continuïteit van dit onderzoek bevorderen en borgen, en mogelijk zelfs uitbouwen.”

(Verdere suggesties?) “Van belang is om connecties te leggen met verwante instellingen op het gebied van onderzoek van het slavernijverleden en het agenderen van dit thema in politiek-bestuurlijke kringen. Ik zou het thema van het centrum wel blijven beperken tot wat het nu is: onderzoek naar het slavernijverleden binnen Republiek en Koninkrijk en de koloniale activiteiten, en niet zozeer richten op de doorwerking daarvan, op de huidige slavernij of op andere gebieden. De kracht zit in de focus en de mogelijkheid zo de kwaliteit van de drie functies vorm te geven en te bewaken.”

Peter Scholten, EUR: professor of Governance of Migration and Diversity.

(Wat zijn uw eerste gedachten bij dit Kenniscentrum)?

“Focus op Zeeland, maar dat is relevant als voorbeeld voor andere regio’s, en alles wat met slavernijverleden te maken heeft is eigenlijk per definitie ook internationaal.”

(Hoe kan het Kenniscentrum Slavernijverleden bijdragen aan uw doelstelling)?

“Ik zou het leuk vinden als we bijvoorbeeld op het terrein van onderzoek elkaar zouden kunnen versterken. Denk aan onderzoek dat we in Rotterdam naar slavernijverleden en naar migratieverleden in het algemeen hebben gedaan. We hebben elkaar nodig om een steeds breder verhaal neer te zetten.”

Zawdie Sandvliet, VU, PhD student en docent Afro-Nederlandse studies aan UvA en HvA: lid Intersectioneel Netwerk Anti-Racisme van het ministerie van OCW.

(Wat zijn uw eerste gedachten bij dit Kenniscentrum)?

“MCC-archief toegankelijk maken voor volgende generatie onderzoekers.”

(Hoe kan het Kenniscentrum Slavernijverleden bijdragen aan uw doelstelling)?

“Maak ruimte voor volgende generatie niet witte onderzoekers. Stel die centraal.” (Vervolg vraag, over fellowship programma voorstel en verblijf in het kenniscentrum): “Ik denk dat dit zeker zinvol en aantrekkelijk kan zijn. Inbegrepen aan dit verblijf zouden ook trainingen kunnen zijn als: paleografie en bekend raken met het archief.”

In de periode januari-juni 2024 sprak de kwartiermaker nog veel meer onderzoekers en onderzoeksgroepen. Het voorstel om voor een kort verblijf naar Zeeland te kunnen komen voor onderzoek wordt overal positief ontvangen. Aan de Vrije Universiteit zijn onderzoeksgroepen onder andere Kerk en slavernijverleden (in samenwerking met PthU en Universiteit van Curaçao), Juridische analyse en het slavernijverleden (Rechten en Geesteswetenschappen), Land Grab (slavernij en onteigening/bezit in *global history*), Slavernij en slavenhandel en emancipatie in Azië, slaafgemaakten en rechtspositie bij rechtszaken in Azië, burgerschap en slavernijverleden en doorwerking; en vele anderen.

In Nijmegen zijn meerdere onderzoeksgroepen over het slavernijverleden met een aantal nieuwe PhD studenten actief.

Bij het IISG in Amsterdam zijn nieuwe onderzoeksprojecten en PhD studenten actief.

Bij de Universiteit Leiden is een groep onderzoekers over slavernij en slavenhandel met elkaar in contact.

Ook buiten deze aan universiteiten verbonden groepen zullen onderzoekers geïnteresseerd kunnen zijn in een tijdelijk verblijf in Middelburg om aan een project, opzet van een boek of artikelenbundel te werken, etcetera. De kwartiermaker adviseert in de opbouwfase door een tijdelijk coördinator van het fellowshipprogramma in kaart te laten brengen welke bestaande fellowship- en residentieprogramma's er zijn en of hiermee samenwerkingen mogelijk zijn. In het netwerk van musea, archieven, curatoren en erfgoedinstellingen zijn bijvoorbeeld bij de VU veel docenten en promovendi actief. Ook hieruit kunnen onderzoeksverblijven voortkomen die het Kenniscentrum kan faciliteren.

De kwartiermaker adviseert bij fellowships praktische voorwaarden te stellen aan de toekenning, bijvoorbeeld: tijdens de looptijd van het verblijf van een onderzoeker of -groep een publiekslezing te houden, of mee te doen met publieksactiviteiten (educatie, informatie, erfgoed) in meerdere steden in Nederland. Samenwerking vanuit het KCS met andere fellowship-programma's is denkbaar: een paar weken of maanden in Middelburg, voorafgaand aan of na een verblijf in Amsterdam, Bonn of Hull bijvoorbeeld.

Bijeenkomst 9 juni 2024 in het MuZEEum in Vlissingen

Een derde bijeenkomst vond plaats op 9 juni 2024 in het MuZeeum in Vlissingen. Hier lag het accent op het educatieve, culturele en erfgoed-veld, inclusief vertegenwoordigers van Ketu Koti-comités uit

verschillende steden. Het eerste gedeelte bestond uit korte lezingen van de medewerker educatieve projecten van het MuZEEum, Joke Backx, van de kwartiermaker dr. Dienke Hondius, en van de directeur van Ketikoti Zeeland, Angelique Duijndam. Dagvoorzitter was Ir. Barbara Esseboom, onderzoeker en voorzitter van Ketikoti Arnhem. Tijdens een korte pauze liepen de aanwezigen naar de Boulevard van Vlissingen, een betekenisvolle plek.

Daarna werden terug in het MuZEEum via gesprekken met kleine werkgroepen suggesties verzameld. Hier kwamen enkele nieuwe accenten naar voren. Enkele genoemde suggesties:

- Een pleidooi voor 'mede-eigenaarschap van de zwarte gemeenschappen (diasporagemeenschappen Suriname, Caraïbisch gebied, Trinidad, Tobago bijvoorbeeld)' van activiteiten in het Kenniscentrum;
- Een pleidooi voor aandacht voor de inheemse bevolking en het slavernijverleden (net zoals dat gebeurt in het National Museum of African American History and Culture in Washington, VS);
- Een pleidooi voor historische en hedendaagse activiteiten in een centrum voor Zwarte Cultuur. Hier zou ruimte kunnen zijn voor muziek, dans, cursussen, spel, eten, discussiebijeenkomsten, rondleidingen en informatieve 'strand'-wandelingen, workshops familiegeschiedenissen en genealogie.
- Een pleidooi voor het werken met enkele betaalde medewerkers en ook met vrijwilligers;
- Aandacht voor andere vormen van kennis, bijvoorbeeld voor traumaverwerking, lichamelijkeheid;
- Een centrum met een breed educatief aanbod, een lesprogramma van basisschool tot en met hbo en universiteit;
- Een plek waar toegankelijke tentoonstellingen en films te zien zijn;
- De suggestie om op Zeeuwse scholen gelegenheid te verzorgen voor betrokken studenten en leerlingen om een actieve rol in het Kenniscentrum te vervullen, bijvoorbeeld als rondleiders en vraagbaak;
- Het opbouwen van een groep, een pool van gastdocenten en erfgoeddragers;
- Het geven van gerichte aandacht voor het opbouwen van een eigen collectie via onder meer interviews maken (oral history);
- Het verwerven van ruimte voor het tonen van eigen verzamelingen van literatuur en documentatie, muziek en opnames van concerten en producties, en het vormen van een bibliotheek;
- Het KCS als vraagbaak en vergaarbak: uitnodigend voor wit, zwart en gemengd publiek;
- Vanuit Zeeland werken aan nationale en internationale partnerships met het Kenniscentrum, via ambassades, universiteiten, musea;
- De kern van het KCS zou 'gelijkwaardig, laagdrempelig, vindbaar voor een breed publiek' moeten zijn;
- Niet alleen binnen in een gebouw, maar ook buiten zouden locaties verzameld en getoond kunnen worden, bijvoorbeeld met QR-codes met extra informatie;
- In het KCS zouden ook workshops voor (jeugd)theater, oefenruimtes, kunnen zijn, en trainingen in bijvoorbeeld weerbaarheid, werken met sociale media, projectmanagement, subsidieaanvragen en financiële verantwoording;
- Meerdere aanwezigen pleitten voor een verwelkomende sfeer in het Kenniscentrum, het zou een 'huiskamerfunctie' kunnen vervullen.

De bijeenkomst eindigde met een *spoken word*-optreden door Ishfarah Esseboom, met terugblik op wat er was gezegd en gedeeld (zie volgende pagina).

Wrap-up Congres Kenniscentrum Slavernijverleden

Door Ishfarah Esseboom – 9 juni 2024

Ik kwam om naar de zee te kijken, in de zee te zwemmen natuurlijk niet om over moeilijke dingen te praten

Ook vandaag, in mijn samenvatting, zal ik het niet over moeilijke dingen hebben
Want als ik antwoord geef op de vraag waar ik vandaan kom
Is dat niet moeilijk
En wanneer ik dan antwoord 'Arnhem' is het niet moeilijk om te vragen 'maar waar kom je écht vandaan?'

Net deed de groep die hier zat een voorstelrondje
En ik hoorde mensen uitleggen waarom hun achternaam klinkt zoals ie klinkt.

Als ik moet uitleggen waarom mijn achternaam zo
Nederlands klinkt is dat niet moeilijk
Wanneer mijn oma meer weet over de Nederlandse taal en geografie dan mijn leeftijdsgenoten -
terwijl ze hier niet is opgegroeid - is dat niet moeilijk.

Het is moeilijk voor het MuZEEum om een diverser vrijwilligersbestand te creëren,
Wat niet moeilijk is, is om hun tentoonstellingen te re-humaniseren,
Om ervoor zorgen dat het slavernijverleden in de collectie wordt verwerkt

Het is moeilijk om te realiseren dat al die tijd onze toegang tot educatie over dít deel van de
geschiedenis al die tijd zó werd beperkt
Maar het is niet moeilijk om nu het historisch perspectief te verbreden.

Een stem te geven aan de zwarte Zeeuwen,
De zwarte mensen
De embodied knowledge,
Oftewel lopende monumenten

Om te kijken waar geprofiteerd werd van het slavernijverleden
niet alleen in grote Lampsins-huizen aan feestelijke tafels
maar juist op de plekken waar onopvallende sporen van broodkruimels langsgaan

Het is niet moeilijk om de koloniale verhalen te vertellen we in onze keukenkastjes vinden

Verhalen van een strijk over het hart van een directeur of kaptein
Die Leonora meenam naar Nederland want daar was ze vrij,
Maar ook daarover gelijk weer de vraag stellen: 'hoe vrij kon dat zijn?'

Want zelfs wat voor de één zo duidelijk driehoek,
Bleek voor de ander een rechte lijn...

En dan begint het wel een beetje moeilijk te klinken
Maar dan gaan we naar buiten, voelen we Vlissingen
Voel ik de zon en de wind mijn huid

Door de sluis
Zie ik een sneak peak van de golven
Waarover de schepen wegvoeren op reis
Ze maakten van mensen ergens
Mensen die nergens meer ergens waren
En ze namen van ergens
Suiker, tabak en houten palen
Die nog altijd de Zeeuwse kust beschermen

Ik zie Michiel en de open zee
En denk niet aan moeilijke verhalen
Maar verhalen die allang verteld mogen worden
Met trots, ontketend en expliciet

Als ik naar de Boulevard kom
Kom ik ook om deze verhalen te vertellen

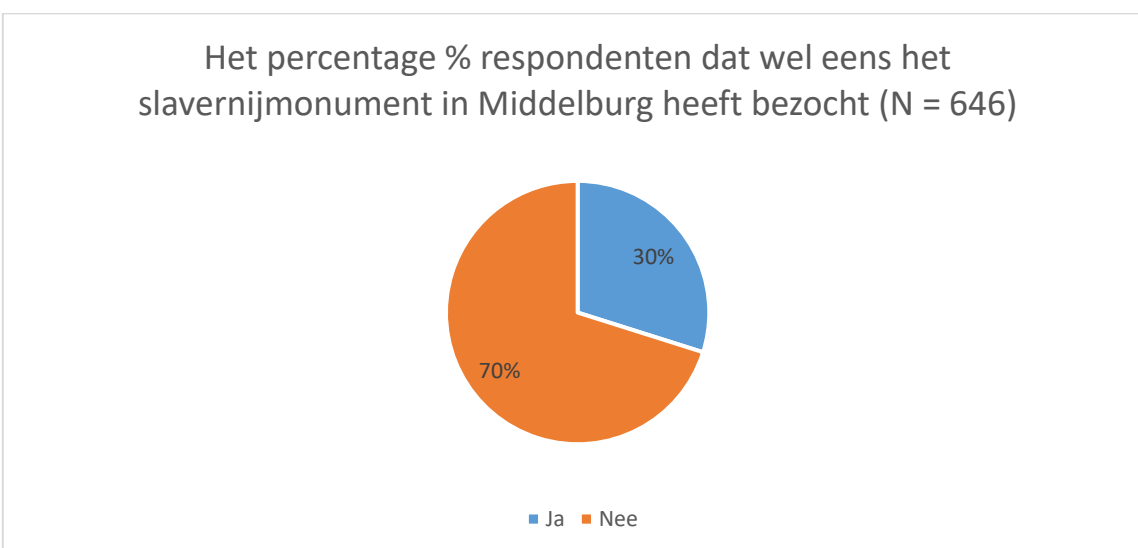
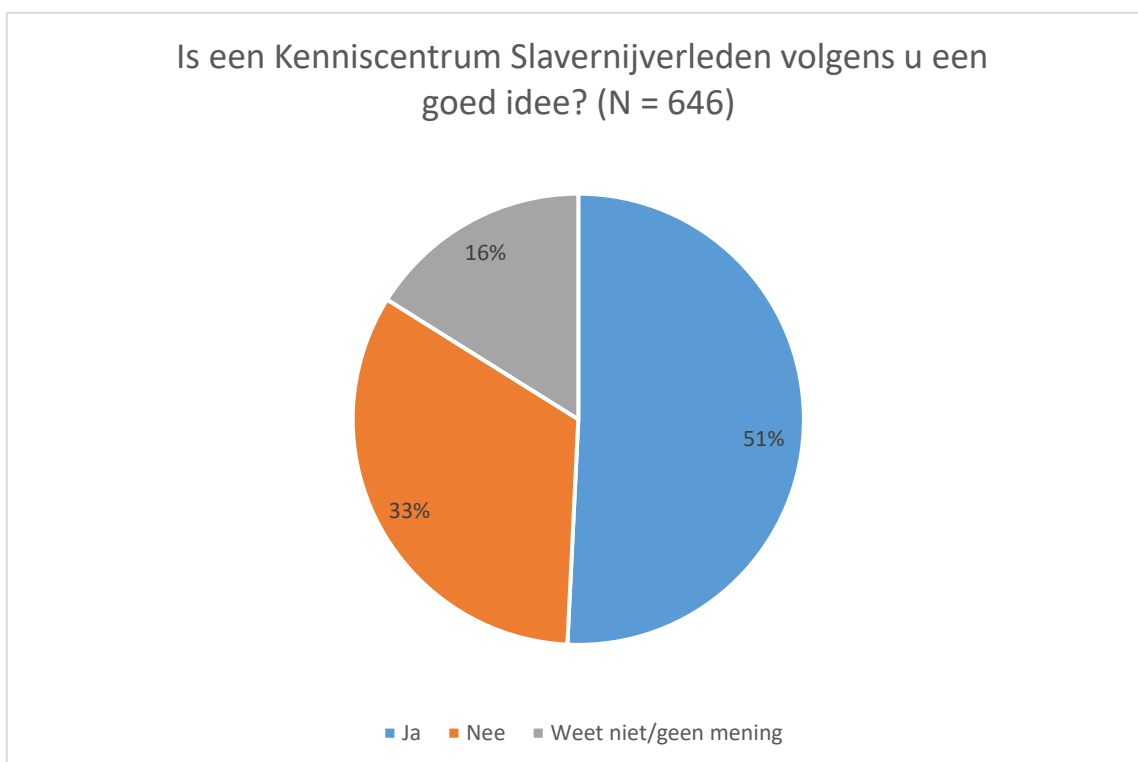
En dat is misschien nieuw
Maar moeilijk is volgens mij het niet

Bijlage 4

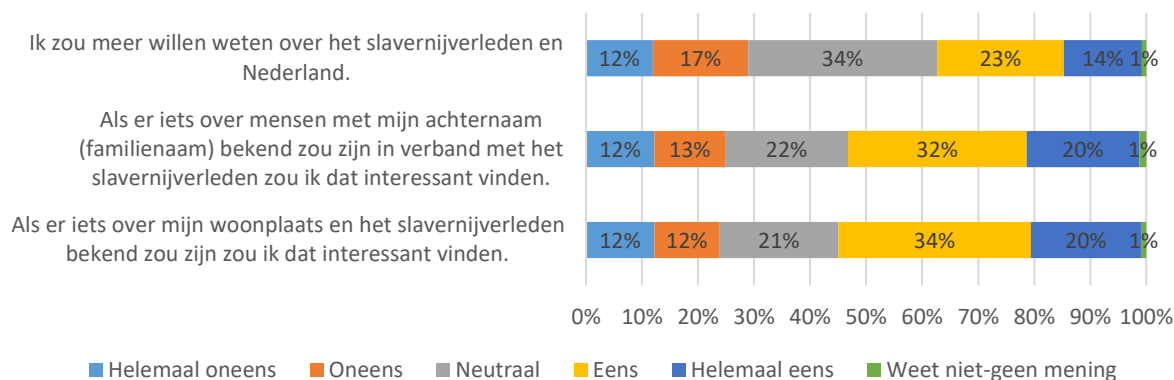
Draagvlakmeting

In de periode juni-juli 2024 is door HZ University of Applied Sciences, Centrum Zeeuwse Samenleving een draagvlakmeting uitgevoerd. Het online panel Zeeuwse Samenleving heeft een vragenlijst toegestuurd gekregen. In totaal hebben 646 respondenten de vragenlijst ingevuld. Hieronder is een samenvatting opgenomen van de resultaten van deze draagvlakmeting en zijn een aantal concrete citaten overgenomen uit de open vragen die werden gesteld.

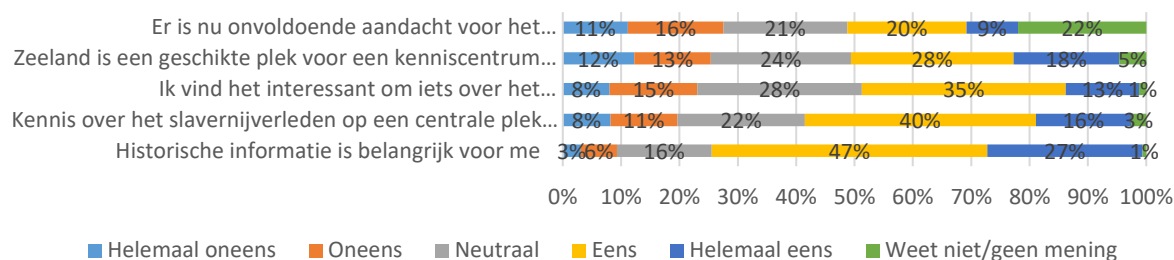
Draagvlakmeting in juni-juli 2024:

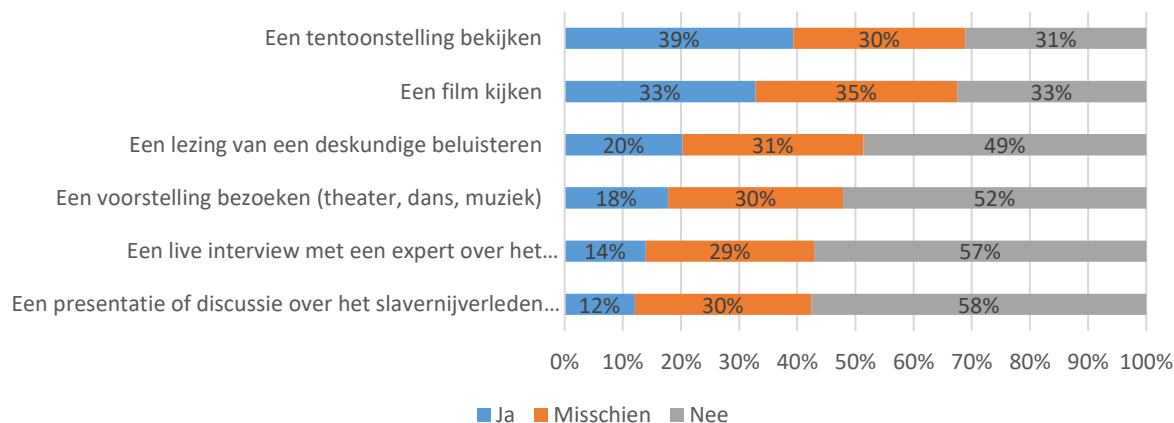
In hoeverre bent u het eens met de volgende stellingen? (N = 646)

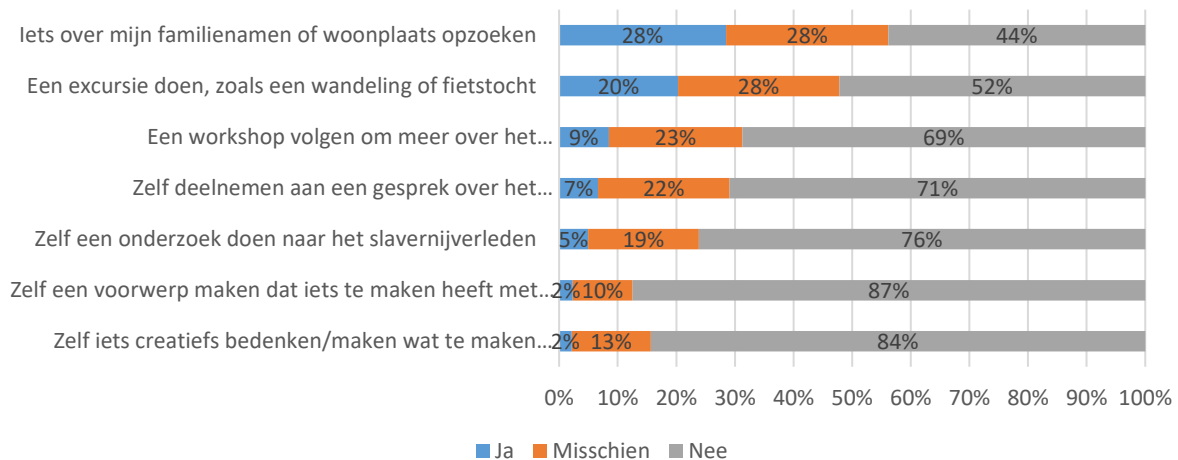
Geef aan in hoeverre u het eens of oneens bent met deze stellingen (N = 646)

In hoeverre heeft u interesse om de volgende activiteiten bij te wonen bij een Kenniscentrum Slavernijverleden? (N = 646)

Geef per activiteit aan of deze uw interesse zou hebben, en of u er eventueel aan mee zou willen doen bij een Kenniscentrum Slavernijverleden. (N =646)

Opvallende zaken op basis van deze nulmeting:

Weinig animo om zelf actief te worden in of bij te dragen aan het Kenniscentrum. Interesse ligt bij de respondenten wel bij aangeboden activiteiten als film, onderzoeksmogelijkheden familienamen of woonplaats en excursies. De respondenten konden ook suggesties meegeven, hiervan hebben 70 personen gebruik gemaakt. Deze opmerkingen zijn in te delen in positieve suggesties en negatieve reacties. Enkele voorbeelden:

Positieve opmerkingen en suggesties:

1. Aanwezig zijn bij de herdenking.
2. Actuele slavernij aan de orde stellen.
3. De mate van vrije keuze of dwang bespreekbaar maken.
4. Donatie doen.
5. Helpen bij archiefonderzoek.
6. Helpen bij het doen van onderzoek; content schrijven, ook in het Engels; reaching out to relevant (international) organisations and institutions.
7. Helpen de discussie in het juiste historische perspectief te plaatsen en aandacht genereren voor alle partijen die betrokken waren.
8. Het is interessant als ook vroegere tijden meegenomen zou worden, want in alle tijden en bevolkingen zijn er slaven geweest of zijn er nog.
9. Ik ben voorstander van een museum over dit onderwerp in Vlissingen. Is een mooie, educatieve slecht-weer-activiteit voor eenieder die hier (al of niet tijdelijk) verblijft.
10. Ik heb een obligatie thuis van een plantage met slaven, uitgegeven door een burgemeester van Middelburg, ene Boddaert.
11. Ik weet niet of een kenniscentrum in Zeeland de plek bij uitstek is, maar het lijkt mij persoonlijk het meest belangrijk, dat in het basisonderwijs als eerste en voorgezet onderwijs bij vervolg goed aandacht hieraan besteed wordt, dit moet gewoon in de geschiedenislessen geïntegreerd zijn! Te beginnen op de PABO's en bij het ontwikkelen van het lesmateriaal. Zelf ben ik van 1972 en wij zijn terdege op het reformatorisch onderwijs hierover onderwezen en het kwade ervan voor ogen gehouden.
Ik sta hier ook volledig achter, slavernij is nimmer goed te praten. In de reformatorische en andere behoudende christelijke groeperingen is hierover in het algemeen altijd te geageerd! Gelukkig maar!

12. Ik weet nog niet precies wat. Misschien onderwerpen aandragen voor een evenement.
13. Ik wil helpen met organiseren en mogelijk maken. MAAR! Het verhaal moet worden verteld, samengesteld.
14. Ik zou best interesse hebben in (medewerking aan) archiefonderzoek. Vraag me alleen af of/waarom het Zeeuws Archief hiervoor dan niet de aangewezen plaats is.
15. In het Zeeuwse Archief zoeken naar het slavernijverleden. Heb ik trouwens al gedaan. En in tijdschriften van heemkundekring kom ik dat ook wel tegen.
16. Informatieverspreiding via sociale media of eventueel gidsen bij een tentoonstelling.
17. Kennis verspreiden over moderne, hedendaagse slavernij.
18. Ga naar de bibliotheek en lees er over. Lees eens voor aan uw (klein)kinderen over dit onderwerp. De negerhut van oom Tom heeft op mijn als kleine jongen bijzonder veel indruk gemaakt.
19. Installatie maken.
20. Meedoen aan discussie over betekenis en doorwerking van slavernijverleden.
21. Veel waardering voor jullie activiteiten.
22. Vanuit huis research doen.
23. Via museumeducatie het onderwerp voor scholen aanbieden.
24. Wellicht meehelpen aan een onderzoek onder bijvoorbeeld mijn vrienden of familie.
25. Via museumeducatie het onderwerp voor scholen aanbieden.
26. Wellicht meehelpen aan een onderzoek onder bijvoorbeeld mijn vrienden of familie.
27. Verzamelen van kennis, bestuderen en ethische implicaties bestuderen en neerschrijven (met ZVU bijvoorbeeld).

Liever aandacht voor andere groepen die het moeilijk hebben (gehad):

1. Toch niet!! Het verleden hierover wordt te veel overschat. De toestand vroeger in b.v. Drenthe was voor de arbeiders net zo slecht. Ook de vraag naar geldelijke vergoedingen is in mijn ogen niet goed!! Kans op misbruik.
2. Denk ook de vissers uit Arnemuiden die ook slaaf geweest zijn. Zelfs meerdere malen. Door financiële acties en bemiddeling van Michel A. de Ruyter (ook geld gegeven) werden ze vrijgekocht. Dit is dus dichtbij? Hoe in heel Zeeland. En Nederland. Er is boek over gemaakt: wel ruim 5000 slaven uit Nederland. Dit was te achterhalen. Dus meer! Daar dus ook aandacht aanbesteden!!!

Negatieve reacties:

1. Bij ons zeggen we altijd, geen oude koeien uit de sloot halen.
2. De boel de boel laten. Heb er helemaal niets mee.
3. Geen belangstelling. Ik kijk liever naar de toekomst. Het hele gedoe over dit onderwerp komt me langzamerhand de strot.
4. Het laten rusten, kijken naar voren en niet naar achteren.
5. Ik heb geen interesse in het slavernijverleden dat is van voor mijn tijd is ook niet mijn schuld.
6. Nee want er zijn belangrijkere onderwerpen.
7. Sorry, geen belangstelling; beetje 'hype' en 'woke'.
8. Totale onzin.

Bijlage 5

Adhesiebetuiging Kathleen Ferrier Kenniscentrum Slavernijverleden Zeeland

Voormalig politica, thans voorzitter van de Nederlandse Unesco Commissie

Graag ga ik in op het verzoek om, op persoonlijke titel, het realiseren van een Kenniscentrum Slavernijverleden in Zeeland te ondersteunen.

Daarvoor heb ik drie redenen:

1. Van het Middelburgs Archief maakt ook het archief van de Middelburgse Commercie Compagnie (MCC) deel uit. Nederland, Suriname en Curaçao droegen dit archief in 2010 voor om ingeschreven te worden in het UNESCO Memory of the World register voor documentair erfgoed. In 2011 werd het als zodanig erkend en bijgeschreven in het Memory of the World register, de Unesco lijst voor documentaire werken. Vanuit de hele wereld komen wetenschappers en geïnteresseerden naar Zeeland om deze archieven te raadplegen. Het kan dan ook niet anders dan logisch zijn, het Nationale Kenniscentrum Slavernijverleden aan te laten sluiten bij wat er al is op dit gebied. En dat is te vinden in Zeeland.
2. Toen ik indertijd door de gemeente Amsterdam gevraagd werd voorzitter te worden van de groep deskundigen die de voorstellen zou beoordelen om te komen tot een slavernijmuseum, was mijn nadrukkelijke voorwaarde om dat verzoek te honoreren dat het zou gaan om een nationaal museum, en niet een Amsterdams museum. Dat is van belang om te beseffen dat de slavernijgeschiedenis niet een geschiedenis is die zich beperkt of Amsterdam of de randstad, maar het hele Koninkrijk betreft.
Sinds eind juni weten we dat de locatie voor het Nationaal Slavernijmuseum bepaald is op het Java Eiland in Amsterdam.
Dat pleit er wat mij betreft dus sterk voor om voor het Kenniscentrum over dit onderwerp niet dezelfde locatie of stad als het museum te kiezen, maar het elders te vestigen. Om zo te benadrukken dat het hier om een nationale kwestie gaat. Decentralisatie versterkt bovendien de boodschap die de regering wenst uit te dragen, namelijk dat de noodzakelijke bewustwording over het slavernijverleden de gehele natie betreft.
3. De bestuurders van steden en provincie in Zeeland hebben zich volmondig uitgesproken voor het vestigen van het Kenniscentrum Slavernijverleden in Zeeland. Hun commitment is natuurlijk van wezenlijk belang om een dergelijk belangrijk en invloedrijk centrum van de grond te krijgen. Mijn sterke aanbeveling zou zijn om de bestaande goodwill dan ook ten volle te benutten en spoedig met de realisatie van het kenniscentrum van start te gaan.

Tenslotte: wellicht zal door tegenstanders van vestiging in Zeeland van het Kenniscentrum Slavernijverleden het argument gebruik worden van de afstand, de bereikbaarheid etcetera. Als argument daartegen zou aangevoerd kunnen worden dat alle afstanden in een zo klein land als Nederland relatief zijn.

Bovendien verhouden de moeite die men eventueel zou moeten doen en de afstanden die men eventueel zou moeten overbruggen om het Kenniscentrum Slavernijverleden in Zeeland te bezoeken, zich op geen enkele manier tot de moeite en de afstanden waar tot slaaf maakten zich in de tijd van de slavernij mee van doen hadden.

Kathleen Ferrier

Bijlage 6

Bibliografie

Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden, *Ketenen van het verleden*. Amsterdam 2021

Adviesrapport: [Advies Dialooggroep Slavernijverleden 'Ketenen van het Verleden' | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

Berents, Dick, en Anne Doedens, *De Bilt en zijn slavernijverleden*. Waanders, Zwolle 2023.

Boenders, Alies, en Rocky Tuhuteru, “Vertel het hele verhaal, want we weten zoveel niet!” Interview met Peggy Brandon en John Leerdam. In: *Pelita magazine*, april 2024, p. 04-05.

Bol, Pieter, en Jean Jacques Vrij, m.m.v. Radjinder Bhagwanbali, William Man A Hing, Hariëtte Mingoen, *Sranan Famiri. Voorouders van verre*. Deel 5, Suriname. Centraal Bureau voor Genealogie, Den Haag 2009.

Broeke, Martin van den, ‘Het pryeeel van Zeeland’. *Buitenplaatsen op Walcheren 1600-1820*. Uitgeverij Verloren, Hilversum 2016.

Damme, Jan van, Het excuus voor het slavernijverleden maakt ons weer menselijk. Interview met Angélique Duijndam. *Tijdschrift Zeeland*, no. 2, 2024, p. 4-9.

Dixhoorn, Arjan van, Gerianne Hoek, Koen van der Blij en David van Gelder (eds.), *History of Zeeland in the world. Exploring the World from Zeeland*. De Drukkery, Middelburg 2019.

Drost, Aschwin, Barbara Esseboom, Else Gootjes, Camilla de Koning, Ineke Kok, Dineke Stam en Jan de Vries, *Sporen van slavernijverleden in Arnhem. Onderzoeksrapport in opdracht van de gemeente Arnhem*. Erfgoed Gelderland, Arnhem 2024.

Mitchell Esajas, Dionne Abdoelhafiezkhani, i.s.m. Cedric Joy Berkelouw, Nikita Krouwel, Jerry Afriyie, Joanna Rijsdam, *Zwart Manifest, Adviesrapport: Route naar Herstel*. Amsterdam april 2024.
www.zwartmanifest.nl

Fatah-Black, Karwan, en Camilla de Koning, *Ooggetuigen van de Nederlandse slavernij. Van overtocht tot opstand*. Querido, Amsterdam en Antwerpen 2024.

Johan Francke en Peter Sijnke, *Cacao, suiker en slaven. Stadswandeling Middelburg 13*. Herziene uitgave. De Drukkerij i.s.m. Stichting Chocolate Lovers, Middelburg 2023.

Heijer, Henk den, en Gerhard de Kok, *Het slavernijverleden van Vlissingen: Een historiografische verkenning*. 2021.

Heijer, Henk den, *Het Slavernijverleden van Zeeland*. Rapport in opdracht van de Provincie Zeeland. Middelburg, mei 2023.

Heilbron, Waldo, m.m.v. Gloria Wekker, Miguel Heilbron en Mitchell Esajas, *De toekomst van het verleden. Reflecties over Nederlands slavernijverleden en -erfgoed*. Atlas Contact, Amsterdam 2024.

Joosse, Leendert J., *Drie keer verkocht in een vreemd land. Nederlanders in Noord-Afrikaanse slavernij 1600-1800*. Walburg Pers, Zutphen 2023.

Kok, Gerhard de, *Walcherse ketens. De trans-Atlantische slavenhandel en de economie van Walcheren, 1755-1780*. Walburg Pers, Zutphen 2020.

Koninklijk Paleis Amsterdam, Stichting, red. Marjan Pantjes, *Sporen van Slavernij in het Koninklijk Paleis Amsterdam*. Amsterdam 2023.

Linden, Liane van der, en Schellekens, Els (tekst en beeldredactie), *Koloniaal Rotterdam: Stad van vandaag en morgen*. Stadsarchief Rotterdam, Rotterdam 2022.

Mok, Ineke en Stam, Dineke, *Haarlemmers en de slavernij*. In de Knipscheer, Haarlem 2022.

Mosterman, Andrea C., *Spaces of Enslavement. A History of Slavery and Resistance in Dutch New York*. Cornell University Press, Ithaca and New York 2021.

Museum Catharijne Convent, Christendom en slavernij: *Een Nederlands verhaal*. *Catharijne*, 2024.2, Museummagazine, Utrecht 2024. Idem, *tentoonstellingsteksten Christendom & Slavernij / Christianity and slavery*, 2024.

Nationaal Slavernijmuseum, kwartiermakers, rapporten "Vertel het hele verhaal" en het Programma van Eisen; Amsterdam 15 februari 2024.

Herman Nijhuis, Kaurischelpen of 'keutjes'. *Tijdschrift Zeeland*, no. 2, 2024, p.30-32.

Freek Ossel, Astrid Elburg en Shereen Jaeger / NiNsee, *Verkenning herdenking en kenniscentrum slavernijverleden*", december 2021.

Paesie, Ruud, *Geschiedenis van de MCC. Opkomst, bloei en ondergang*. Walburg Pers, Zutphen 2014.

Paesie, Ruud, *Nieuwe balans van de trans-Atlantische slavenhandel*. In: *Tijdschrift Zeeland*, no. 2, 2024, p. 11-15.

Raad voor Cultuur, 'Omgaan met gedeelde bronnen van het koloniale verleden. Advies over herstel en restitutie in relatie tot koloniale archieven'. Raad voor Cultuur, Den Haag 2024.

Raad voor Cultuur, *Advies over het Nationaal Slavernijmuseum*, april 2024.

Ralf, F.H.E. (Ferdinand), *Winti Agenda 2024*. Amazon 2024.

Arwin Ralf, DNA-onderzoek op Saba kan genetische verwantschap met Zeeuwen aantonen. *Tijdschrift Zeeland*, no. 2, 2024, p. 26-29.

Regiegroep (Matthias van Rossum, Esther Captain, Urwin Vyent, Rose Mary Allen, red.), *Het Nederlandse koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen: Kennisagenda 2025-2035*, april 2024.

Schaik, Anne-Rieke van, *Een Middelburgse plantagekaart. Slavernij en Walcheren in Nederlands-Guyana*. In: *De Wete*, Heemkundige Kring Walcheren, jaargang 52, no. 3, juli 2023, p. 29-36.

Spalburg, Cherish, en Roshnie Phoelsingh (samenstelling), *Zuidoost Beseft: Maar doe ik er toe?* Stadsdeel Amsterdam Zuidoost 2024.

Sprenger, Iman, *Bijlhout en Bakkeljauw*. Songline uitgeverij, Amsterdam 2022.

Staatscommissie tegen discriminatie en racisme, *Doorwerkingen van slavernijverleden: Meervoudige perspectieven op de relatie tussen verleden en heden*. Den Haag 2023.

Siegfried Steglich, Ontmoetingen leiden tot een beter verstaan. In: *Tijdschrift Zeeland*, no. 2, 2024, p. 19-21.

Ben van Yperen, Scheepsverzekeringen bij de Middelburgse Commercie Compagnie. *Tijdschrift Zeeland*, no. 2, 2024, p. 33-39.

Ivo van Werkhoven, Op zoek naar verhalen over slavernij en kolonialisme. *Tijdschrift Zeeland*, no. 2, 2024, p. 22-25.

Zeeuwse Bibliotheek, interactieve livestream over *Herdenking slavernijverleden 2024*, 20 juni 2024. [Interactieve livestream Herdenkingsjaar Slavernijverleden, en nu? \(dezb.nl\)](https://dezb.nl)

Ministerie van Binnenlandse Zaken (BZK), Directie voor Democratie & Bestuur: [Directoraat-generaal Openbaar bestuur en democratische rechtstaat | Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties | Rijksoverheid.nl](#)

Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme: [Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme | Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme \(bureauncdr.nl\)](#)

Dossier Koninkrijksrelaties: [Home - Dossier Koninkrijksrelaties](#)

Pagina herdenkingsjaar Slavernijverleden: [Herdenkingsjaar Slavernijverleden: structureel meer aandacht en erkenning voor ons gedeelde verleden | Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl](#)

Moties: Ceder: [Rassendiscriminatie | Tweede Kamer der Staten-Generaal](#); Nicolai: [Motie-Nicolai \(PvdD\) c.s. over het slavernijverleden \(35.300 VI, Y\) - Eerste Kamer der Staten-Generaal](#); Stemmingen over moties ingediend bij het tweeminutendebat Discriminatie en racisme | [Tweede Kamer der Staten-Generaal](#)